

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет міжнародних відносин

Кафедра міжнародного права та порівняльного правознавства

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

Максимович Р.О. _____

« ____ » _____ 2022 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

«МАГІСТР»

спеціальності 293 «Міжнародне право»

**ТЕМА: «ПОРУШЕННЯ РОСІЄЮ ПРАВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС АГРЕСІЇ
(МІЖНАРОДНОГО ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ) ПРОТИ УКРАЇНИ:
КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ»**

Виконавець: Ющук Денис Ярославович

Науковий керівник: к.і.н, доцент кафедри МППП Широкова-Мурараш Ольга
Генадійвна

Нормоконтролер: _____ викладач Головатенко Марина Юріївна

Київ – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1, МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ І ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ ПІД ЧАС АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	8
1.1. Міжнародний досвід правового забезпечення реалізації захисту прав дитини в умовах воєнних дій і збройних конфліктів	8
1.2. Правовий статус дітей, які постраждали внаслідок військової агресії РФ проти України	11
1.3. Проблеми захисту прав дітей під час військової агресії РФ проти України	18
РОЗДІЛ 2. ВИДИ ПОРУШЕНЬ РОСІЄЮ ПРАВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	23
2.1. Класифікація порушень прав дітей під час війни РФ проти України	23
2.2. Вбивства, жорстке поводження та сексуальне насильство щодо дітей ..	28
2.3. Викрадення та примусове переселення дітей	31
2.4. Порушення права на охорону здоров'я та розвиток дітей	35
2.5. Особливості забезпечення захисту прав дитини в умовах військової агресії РФ проти України	41
РОЗДІЛ 3, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РОСІЇ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ПРОТИ УКРАЇНИ	51
3.1. Підстави відповідальності Росії за порушення прав дітей у період збройного конфлікту проти України	51
3.2. Особливості процедури та види відповідальності Росії за порушення прав дітей у період збройного конфлікту проти України	56
3.3. Шляхи удосконалення захисту прав дітей під час військової агресії РФ проти України	62
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78

ВСТУП

Актуальність теми. На міжнародно-правовому рівні питання особливого захисту найуразливішої частини населення планети – дітей виникли у зв'язку з першою світовою війною та подальшим зростанням числа міжнародних озброєних конфліктів. Після другої Світової Війни, ООН прийняла у 1948 році Загальну декларацію прав людини, в якій зазначалося, що діти повинні бути об'єктом особливого нагляду і допомоги. Нарешті у 1959 році ООН прийняла Декларацію прав дитини. Отже, сьогодні захист прав дитини в умовах збройної агресії РФ є надзвичайно актуальним.

Діти, проходячи критичні етапи свого розвитку, значно більшою мірою відчують на собі вплив війни, ніж дорослі; дітям складніше адаптуватись до конфліктної ситуації або реагувати на неї; вони практично ніколи не несуть відповідальності за виникнення конфлікту; вони набагато більшою мірою, ніж дорослі, залежать від того захисту, який у мирний час забезпечують сім'я, суспільство та закон. Тому проблема співробітництва держав у галузі захисту прав дітей під час збройних конфліктів є актуальною у міжнародному праві.

Більш ніж у 30 країнах понад 250 тис. дітей віком до 18 років піддаються жорстокій експлуатації як солдати. Деяким із них лише сім-вісім років, причому серед них є і хлопчики та дівчатка. За останнє десятиліття внаслідок збройних конфліктів та громадянських воєн загинуло 2 млн дітей, ще 6 млн отримали серйозні поранення або стали інвалідами. Багато інших, кого війна зробила сиротами або розлучила з батьками, пережили тяжкі емоційні потрясіння у боротьбі за виживання.

Сьогодні, в умовах військової (збройної) агресії Російської Федерації проти України, потреба в такій опіці та захисті відчувається особливо гостро. З 2014 року масові грубі порушення прав людини на непідконтрольних українській владі територіях, а також на прилеглих до них територіях призвели до вимушеного переселення сотень тисяч громадян України з місць

постійного проживання, багато громадян були поранені та покалічені внаслідок бойових дій, фізичних та психологічних тортур, сексуального насильства. Серед поранених і загиблих багато дітей. Так, за офіційними даними Генеральної прокуратури України станом на 5 червня 2022 року кількість дітей, які постраждали внаслідок військової агресії РФ проти України, становить не менше 726 осіб, з них 261 дитина загинула та постраждали 465 дітей [1].

Російська Федерація продовжує вбивати та калічити українських дітей внаслідок бомбардувань населених пунктів та катувань мирного населення, що заборонено Декларацією про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах і під час збройних конфліктів (1974) [2], учасником яких є держава-агресор. Забезпечення необхідним та підтримка дітей-інвалідів вимагає офіційного підтвердження відповідного правового статусу кожної категорії дітей-інвалідів. Це питання набуло підвищеної соціально-правової значущості, оскільки кількість дітей-інвалідів зросла в рази порівняно з періодом 2014-2021 років.

Виходячи з вказаного, дослідження порушення Росією прав дитини під час її агресії проти України є актуальним, що дозволить притягнути до відповідальності всіх причетних до здійснених злочинів проти прав дітей.

Стан наукового дослідження. Питання правового статусу дитини є предметом досліджень як у загальній теорії права, так і в науці конституційного права. Зокрема, різні аспекти проблематики правового статусу дитини висвітлені у працях І. Волошиної, А. Колодія, Н. Крестовської, О. Кудрявцевої, А. Оржаховської, П. Рабіновича, О. Скакун, І. Швець та інших правознавців. Крім того, Д. Чижов дослідив соціально-правовий захист прав дітей в умовах проведення АТО в Україні, Н. Опольська дослідила права дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту в Україні, Н. Лесько визначив проблеми захисту дітей від насильства під час воєнних дій та збройних конфліктів, І. Яніцька дослідила

встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в умовах воєнного стану.

Метою роботи є аналіз порушення Росією прав дитини під час її агресії проти України, а саме – класифікація злочинів проти дітей та визначення підстав та видів відповідальності агресора за скоєні злочини згідно міжнародного права.

Досягнення мети здійснювалось шляхом вирішення наступних **завдань**:

- розглянути міжнародний досвід правового забезпечення реалізації захисту прав дитини в умовах воєнних дій і збройних конфліктів;
- визначити проблеми захисту прав дітей під час військової агресії РФ проти України;
- дослідити правовий статус дітей, які постраждали внаслідок військової агресії РФ проти України;
- надати класифікації порушень прав дітей під час війни РФ проти України;
- дослідити вбивства, жорстке поводження та сексуальне насильство щодо дітей;
- розглянути викрадення та примусове переселення дітей;
- дослідити порушення права на охорону здоров'я та розвиток дітей;
- визначити особливості забезпечення захисту прав дитини в умовах військової агресії РФ проти України;
- визначити підстави відповідальності Росії за порушення прав дітей у період збройного конфлікту проти України;
- розглянути особливості процедури та види відповідальності Росії за порушення прав дітей у період збройного конфлікту проти України;
- визначити шляхи удосконалення захисту прав дітей під час військової агресії РФ проти України.

Об'єктом дослідження роботи виступають суспільні відносини, які виникають у зв'язку з агресією Росії проти України та вимагають міжнародно-правового регулювання.

Предметом дослідження роботи є порушення Росією прав дитини під час її агресії проти України.

Методи дослідження були обрані з урахуванням поставленої мети і завдань дослідження, його об'єкта і предмета. У роботі застосовувалися діалектичний метод пізнання, загальнонаукові (системний, функціональний та ін.) і спеціальні методи правових досліджень (формально-догматичний та ін.).

Історичний метод в поєднанні із логічним послужив методологічною основою для розгляду міжнародного досвіду правового забезпечення реалізації захисту прав дитини в умовах воєнних дій і збройних конфліктів.

Системно-структурний метод був використаний в роботі для дослідження класифікації порушень Росією прав дитини під час її агресії проти України.

Формально-догматичний був застосований при дослідженні поняття «міжнародне правопорушення прав дитини» та ін.

Порівняльно-правовий метод використовувався при з'ясуванні міжнародного досвіду правового забезпечення реалізації захисту прав дитини в умовах воєнних дій і збройних конфліктів.

З метою поглибленого дослідження, пізнання і вивчення питання «порушення Росією прав дитини під час її агресії проти України» зазначені методи було використано у сукупності.

Апробація результатів дослідження. Окремі наукові результати дослідження були апробовані та опубліковані у межах наступних науково-практичних конференціях:

- « Поняття та склад злочину агресії у сучасному міжнародному праві» (СХІ Міжнародна інтернет-конференція «Жовтневі наукові читання», м. Івано-Франківськ);

- «Міжнародно-правова кваліфікація діянь, вчинених РФ проти України як злочину агресії» (Круглий стіл «Європейські стандарти освітніх програм: молодь і наука», м. Київ).

За **структурою робота** складається зі вступу, трьох основних розділів, що взаємопов'язані між собою, які розподілені на вісім підрозділів, висновку та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складається з 74 сторінок.

РОЗДІЛ 1

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННИХ ДІЙ І ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ ПІД ЧАС АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

1.1. Міжнародний досвід правового забезпечення реалізації захисту прав дитини в умовах воєнних дій і збройних конфліктів

Інститут міжнародного захисту прав дитини є сукупністю міжнародно-правових принципів і норм, що визначають права і свободи дітей, що встановлюють зобов'язання держав щодо забезпечення та практичного втілення в життя (реалізації) цих прав і свобод, а також міжнародні механізми контролю за виконанням державами своїх міжнародних зобов'язань.

Початок міжнародно-правового захисту прав та інтересів дітей було покладено в рамках Ліги Націй, а потім йшов паралельно із загальною міжнародно-правовою регламентацією прав людини під егідою Організації Об'єднаних Націй. Ці процеси перебували у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності. Міжнародно-правові норми про права дітей та захист дітей є складовою загальних норм про права людини.

До документів, що регулюють права дітей у період збройних конфліктів належать Декларація прав дитини 1924 р., Декларація про права дитини 1959 р., Конвенція про права дитини 1989 р. Велику значимість мають міжнародно-правові акти універсального характеру у захисті прав та інтересів дітей. До таких належать: Загальна декларація прав людини 1948 р., а також міжнародні Пакти з прав людини 1966 року, які стосуються захисту громадянських та політичних прав, економічних, соціальних та культурних прав.

У 1959 році ООН затвердила Декларацію прав дитини, яка розширила перелік прав дітей [3]. В подальшому зазначені положення знайшли своє

закріплення у Конвенції про права дитини 1989 року [4]. Згодом прийнято Факультативний протокол 2000 р. до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах [5].

Конвенція про права дитини була ратифікована Україною у 1991 році, її положення мають неухильно дотримуватися і знайшли відображення у національному законодавстві, зокрема, передбачені Конституцією України (статті 24, 51, 52), Сімейним кодексом України (глави 13, 14), Законами України «Про охорону дитинства», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей». Крім того, Кримінальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення дитина визнається особливим об'єктом, що захищається державою.

Не зважаючи на існування значної кількості нормативно-правових актів, що регулюють різні аспекти захисту прав дітей, за даними Гельсінської спілки, «сьогодні дуже мало правових норм, які встановлюють особливості правового регулювання права дітей в умовах збройного конфлікту» [6, с. 28].

У 2014 р. прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», норми якого містять лише загальні, недеталізовані положення щодо соціально-правового захисту дітей під час збройного конфлікту.

Відповідно до Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо забезпечення додаткових соціальних гарантій окремих категорій громадян» від 29 жовтня 2014 року звернено увагу на необхідність вирішення питання щодо навчання дітей учасників бойових дій і дітей, батьки яких загинули під час участі в антитерористичній операції [7].

Наразі Конвенцію про права дитини ратифікували практично всі держави світу за винятком Сомалі та США.

Конвенція визнала дитину як повноправного члена суспільства. Конвенція є комплексним документом у галузі захисту прав дитини та

визнається базовим для всіх інших документів, що стосуються правового захисту дитинства та юнацтва. У ній відображено права дітей, присвячені будь-яким спеціальним питанням, у тому числі і збройним конфліктам.

Конвенція містить ст. 38, в якій держави-учасниці зобов'язуються поважати норми міжнародного гуманітарного права, що містяться насамперед у чотирьох Женевських конвенціях 1949 р., а також у двох Додаткових протоколах до Женевських конвенцій 1977 р. Декларації про захист жінок та дітей у ситуаціях надзвичайного стану та збройних конфліктів 1974 р. та Факультативному протоколі до Конвенції про права дитини щодо захисту дітей у збройних конфліктах 2000 р.

Гуманна спрямованість цих міжнародно-правових актів робить їх незамінним джерелом, що регламентує всі випадки, з якими можуть зіткнутися діти під час міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів.

Відповідно до ст. 1 Конвенції про права дитини, дитина – це кожна людська істота, яка не досягла вісімнадцятирічного віку, якщо за законом, що застосовується до цієї дитини, вона не досягає повноліття раніше [4].

Жінки та діти є предметом виняткової уваги з боку міжнародних організацій. Це зумовлено тим, що особливо вразливим буває їхнє становище в ситуації збройного конфлікту. Саме тому на захист цих осіб спрямовані норми низки міжнародних конвенцій. Наприклад, у Додатковому протоколі II до Женевських конвенцій від 8 червня 1977 р. є спеціальний розділ, присвячений заходам захисту жінок і дітей. Він базується на головній вимозі — забезпечити жінкам і дітям особливу повагу, а також захист і допомогу від посягань. Частина 3 ст. 4 Протоколу II 1977 р. містить принцип надання допомоги та захисту дітям, які потребують особливого відношення в порівнянні з рештою цивільного населення через підвищену вразливість. На це прямо вказують такі міжнародно-правові документи, як прийнята ООН Декларація прав дитини, яка наголошує: «Дитина має за всіх обставин бути серед тих, хто першим отримує захист та допомогу» (п. 8) [4].

Слід нагадати, що ще в прийнятій 14 грудня 1974 р. Генеральною Асамблеєю ООН Декларації про захист жінок і дітей у надзвичайних обставинах та в період збройних конфліктів підкреслюється приналежність цієї категорії осіб до цивільного населення та висловлюється занепокоєння щодо їх страждань у збройних конфліктах. світ, самовизначення, національне визволення та незалежність. Необхідно вживати всіх зусиль для того, щоб добитися недопущення застосування переслідувань, тортур, каральних заходів, принизливого поводження та насильства щодо цих осіб (ст. 4 Декларації) (Ст. 5).

Жінки та діти, виходячи з положень Декларації, не повинні позбавлятися даху над головою, їжі, медичної допомоги або інших невід'ємних прав (ст. 6).

Таким чином, в умовах сучасних конфліктів діти стають не лише жертвами, а часом також і особами, які самі чинять насильство. Дітей перетворюють на засіб ведення війни, систематично вербують їх у озброєні сили або викрадають, щоб перетворити їх на дітей-солдат, у результаті чого вони змушені своїми діями втілювати ворожі почуття, які відчують дорослі.

Чинне міжнародне гуманітарне право ґрунтується на принципі, що діти не повинні брати безпосередньої участі у збройних конфліктах. Однак цей принцип має обмеження, вважаючи дитиною особу, яка не досягла 15 років.

1.2. Правовий статус дітей, які постраждали внаслідок військової агресії РФ проти України

Сьогодні, в умовах військової (збройної) агресії Російської Федерації проти України, українські діти потребують особливого захисту та піклування. З 2014 року велика кількість дітей були змушені покинути свої домівки, деякі з них отримали поранення та інші пошкодження здоров'я внаслідок війни. Крім того, на непідконтрольних українській владі

територіях, а також на прилеглих до них територіях є велика кількість дітей, які зазнають фізичного та психологічного насильства.

Загалом правовий статус дитини в Україні правознавці розглядають у контексті загальних основоположних прав людини й громадянина [8, с. 16]. Так, О. Ригіна зауважує, що питання правового статусу дитини не можна відокремити від правового статусу особи, проте з огляду на вікові характеристики правовий статус дитини можна охарактеризувати або як спеціальний (родовий) статус неповнолітньої особи, або як індивідуальний статус неповнолітньої особи [9, с. 28–29]. На переконання Н. Крестовської, загальний правовий статус дитини (ювенальний статус) – це система виражених у цінностях природного права та нормах позитивного права, гарантованих суспільством і державою суб'єктивних юридичних прав, свобод та інтересів, а також обов'язків і відповідальності особливого суб'єкта права - дитини [10, с. 31–32].

Поділяючи думку правознавців про неможливість відділення правового статусу дитини від загального правового статусу особи, водночас вважаємо, що через характерні психофізіологічні особливості неповнолітнього та вплив ряду екзогенних факторів негативного характеру на здатність такої особи до реалізації своїх конституційних прав і свобод, необхідно виокремити окремі категорії правового статусу дитини в системі сучасного конституційного права України.

По-перше, розглянемо становище внутрішньо переміщеної особи. Переміщення осіб в Україну внаслідок збройної агресії проти неї Російської Федерації із зони окупації та прилеглих до неї небезпечних територій є масовим з 2014 року. Діти становлять значну частку переміщених осіб. За даними ЮНІСЕФ, уже за перший місяць тотальної військової агресії Російської Федерації проти України 4,3 млн українських дітей були змушені покинути свої домівки, з них 2,5 млн дітей є внутрішньо переміщеними особами в межах України та 1,8 млн дітей перетнули кордон. країн-сусідів як

біженців [11]. Проте наразі немає статистики щодо загальної кількості дітей, які були переселені за 8 років війни.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. 1706-VII визначено, що особи, які були вимушені покинути або залишили місце проживання внаслідок або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, масових проявів насильства, порушення прав людини та надзвичайних ситуацій. природного або техногенного характеру для отримання статусу внутрішньо переміщеної особи (далі – ВПО) [12]. Проте в Україні існує багато проблем щодо належного забезпечення державними соціальними гарантіями дітей, які вимушено залишили місце постійного проживання. Однією з проблем було отримання статусу ВПО. Справа в тому, що в більшості випадків батьки або особи, які їх замінюють, не реєстрували своїх дітей як ВПО. Таке становище дітей здебільшого пояснюється елементарною правовою необізнаністю їхніх батьків (інших законних представників), але траплялися й випадки безпідставної відмови у реєстрації неповнолітніх.

З огляду на вищевикладене, український законодавець Законом України «Про внесення змін і доповнень до деяких законів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» від 26 січня 2016 р. 936-VIII [13] внесено відповідні зміни до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року з метою забезпечення гарантованих Конституцією України соціальних прав дітей, які вимушено покинули рідні домівки. місця проживання. Тому сьогодні кожна дитина, яка була вимушено покинута або залишила місце проживання разом з батьками чи сама внаслідок військової (збройної) агресії Російської Федерації проти України, отримує довідку про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи на підставі п. 2 години 1 ст. 4 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 р. 1706-VII [12], яка надає їй право на відповідні пільги

та соціальні виплати. Ті ж діти, які виїхали з батьками за кордон, сьогодні отримують або статус біженця, або статус тимчасового захисту на підставі Директиви Ради Європейського Союзу 2001/55/ЄС «Про мінімальні стандарти надання тимчасового захисту». про захист у разі масового припливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансуванню зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому» від 20 липня 2001 р., яка дає їм право залишитися на території приймаючої держави на термін від 6 місяців до трьох років з правом отримання матеріальної допомоги, медичного страхування, освіти [14].

На думку Д. Чижова та А. Купіна, потрібно виокремлювати правовий статус дітей, переміщених із тимчасово окупованих територій проведення антитерористичної операції, та правовий статус дітей, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, з метою належного забезпечення прав таких дітей [15, с. 97; 16, с. 81]. О. Ригіна пропонує додати спеціальний правовий статус дітей, батьки яких брали участь у бойових діях, в антитерористичній операції, померли, загинули, були оголошені померлими або безвісти зниклими [8, с. 29]. Із цього приводу зауважимо, що більшість необхідних змін уже внесені в законодавство. По-перше, діти, батьки яких загинули, захищаючи суверенітет і територіальну цілісність України, мають статус члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці та користуються всіма пільгами, гарантованими Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 р. № 3551-ХІІ (у редакції від 2022 р.) [17]. По-друге, чинним законодавством розмежовується статус дітей як внутрішньо переміщених осіб та дітей, що залишаються на тимчасово окупованих територіях, як постраждалих унаслідок воєнних дій і збройних конфліктів.

Право на отримання статусу має дитина, а також особа, яка здійснює відсіч і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецьку та Луганську під час проведення антитерористичної операції та заходів із

забезпечення національної безпеки і оборони регіонів, як не досягли 18 років (повноліття), які внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів:

- 1) отримав поранення, забій, каліцтво;
- 2) зазнавали фізичного та сексуального насильства;
- 3) були викрадені чи незаконно вивезені за межі України;
- 4) були залучені до дій воєнізованих або збройних формувань;
- 5) незаконно утримувані, в тому числі в полоні;
- 6) зазнали психологічного насильства [17].

Статус надається органом піклування про дітей, у тому числі за місцем реєстрації проживання/проживання дитини як внутрішньо переміщеної особи або за місцем проживання/проживання дитини в населеному пункті, на території якого встановлено антитерористична операція та заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі та обмеження збройної агресії Російської Федерації на території Донецької та Луганської областей або за місцем виявлення такої дитини місцевими органами виконавчої влади та/або органами місцевого самоврядування. .

Потрібен законний представник дитини, а у разі переміщення дитини без супроводу батьків або осіб, які їх представляють, - її родичі (баба, дідусь, прабаба, прадід, тітка, дядько, повнолітні брат чи сестра). Для надання статусу вітччм, мачуха, представник органу опіки та піклувальника подають до служби у справах дітей заяву про надання статусу, згоду на обробку персональних даних відповідно до Закону України «Про захист персональних даних» та засвідчені в установленому порядку копії таких документів:

- свідоцтво про народження дитини або інший документ, що посвідчує особу дитини;
- документ, що посвідчує особу заявника;
- документ, що підтверджує повноваження законного представника дитини (у разі постійного перебування дитини в лікувальному закладі, навчальному закладі, іншому дитячому закладі – документ, що підтверджує

перебування дитини в такому закладі) або родинні відносини між дитина та заявник;

– підтвердження про взяття дитини на облік як внутрішньо переміщеної особи або документ, що підтверджує місце проживання/проживання дитини в населеному пункті, на території якого проводилася антитерористична операція, та заходи щодо забезпечення безпеки і оборони держави, відсіч. та стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях [17].

У разі відсутності даних про реєстрацію місця проживання/перебування дитини або документів, зазначених в абзацах другому - п'ятому цього пункту, докази, що підтверджують її проживання/перебування в населеному пункті, на території якого проводилася терористична операція. та заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, що відбили та стримували збройну агресію Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, це можуть бути відомості, що містяться в Державному реєстрі прав власності на нерухоме майно, або документи про право власності батьків. або дітям на рухоме чи нерухоме майно, або документ про базову загальну середню освіту, або документ про повну загальну середню освіту, або документ про професійно-технічну освіту, або сертифікат, або учнівський квиток, або медичні документи, або свідоцтво про народження дитини.

За обставин, зазначених у п. 1 п. 1 ст. 1 цього наказу додаються виписки з картки стану здоров'я дитини або з висновку лікаря-спеціаліста, виданого за результатами медичного обстеження та лікування дитини в лікувальних закладах та науково-дослідних інститутах, визначених МОЗ, із зазначенням діагнозу відповідно до Міжнародної класифікації. Захворювання та супутні проблеми охорони здоров'я десятої редакції, отримані під час проведення антитерористичної операції та заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відображають і стримують збройну агресію Російської Федерації в Донецька та Луганська області.

Отже, статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, набуває неповнолітня особа, яка звернулася через свого законного представника або самостійно після досягнення 14 років до органів опіки та піклування з відповідним пакетом документів. В окремих випадках статус може отримати повнолітня особа, яка стала жертвою бойових дій та збройних конфліктів у неповнолітньому віці. При цьому наявність статусу вимушено переміщеної особи не впливає на право на отримання статусу дитини, яка постраждала внаслідок бойових дій та збройних конфліктів.

Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, а також Закон України «Про охорону дитинства» не враховує нових юридичних фактів – так звана тотальна військова агресія Російської Федерації проти України та введення воєнного стану [18; 19], чим позбавили дітей, які під час воєнного стану проживали в інших регіонах України, де велися активні бойові дії, законного права на отримання відповідного статусу. Крім того, Порядок надання статусу дитині, яка постраждала внаслідок бойових дій та збройних конфліктів, лише визначає порядок отримання цього статусу, а сам статус та передбачені ним пільги та гарантії встановлюються виключно законодавцем. рівень. Однак ст. 30-1 Закону України «Про охорону дитинства» не встановлено жодних пільг чи гарантій. Натомість, наприклад, Закон України «Про соціальний захист дітей війни» від 18 листопада 2004 р. № 2195-IV встановлює соціальні гарантії та пільги особам, які мають статус дітей війни, до яких належать громадяни, яким на момент закінчення Другої світової війни (2 вересня 1945 року) не виповнилося 18 років, з метою забезпечення їх конституційного права. до достатнього рівня життя та соціального забезпечення [20]. Так само у п. 5 пп. 2 ст. 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» статус особи з інвалідністю внаслідок війни надається особам, які отримали інвалідність внаслідок воєнних дій під час воєнних дій. громадянської та другої світової воєн, які стали особами у воєнні та післявоєнні роки інвалідами із зазначених причин як неповнолітні [17].

Враховуючи викладене, підтримуємо думку, що необхідне прийняти спеціальний закон або внести відповідні зміни до чинних законів, які визначають статус дитини війни та особи з інвалідністю внаслідок війни, уточнюючи називається територія, на якій велися військові (бойові) дії, а час – період збройної та військової агресії Російської Федерації проти України, з метою, по-перше, запобігання дискримінації, по-друге, запобігання незаконному отриманню особами відповідного статусу. У разі зміни законодавства також є важливим використання терміну «воєнні та післявоєнні роки», оскільки сьогодні діти продовжують калічитись і навіть гинути від нерозірваних снарядів та мін, залишених російсько-окупаційними військами у нині звільненій території України.

1.3. Проблеми захисту прав дітей під час військової агресії РФ проти України

Триваюча збройна агресія Російської Федерації проти України поставила на порядок денний питання захисту прав дітей в умовах воєнного стану. Перш за все, йдеться про захист дітей від фізичного та психологічного насильства. Водночас слід зазначити, що зловмисники свідомо порушують вимоги статей 5 та 38 Конвенції ООН про права дитини, які забезпечують невід'ємне право дитини на життя та повагу, а також норми міжнародне гуманітарне право щодо дітей. Абсолютно нестерпно, що кожного дня внаслідок збройного протистояння зростає кількість убитих агресором українських дітей.

У цих умовах розробка ефективних організаційно-правових механізмів повного забезпечення безпеки, життя та здоров'я дітей є надзвичайно актуальним завданням для органів державної влади та управління. Увімкнено системну та цілеспрямовану роботу в цьому напрямку проводять Верховна Рада України, уряд, Уповноважений Верховної Ради України з питань гуманітарної діяльності, Уповноважений Президента України з прав дитини

та оздоровлення дітей, які в надзвичайно складних умовах докладають максимум зусиль всебічний захист прав українських дітей, особливо тих, які стали жертвами агресії.

Для вирішення деяких проблем щодо захисту прав дітей під час воєнного стану уряд створив координаційний штаб для захисту прав дітей в умовах воєнного стану.

Штаб створено за ініціативою народного депутата України Павла Сушка та Радника – уповноваженого Президента України з прав дитини та дитячої реабілітації Дар'ї Герасимчук.

Штаб координуватиме роботу центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо евакуації, створення безпечних умов та забезпечення прав під час воєнного стану:

- дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, які не досягли 18-річного віку та проживають або зараховані до закладів різних типів, в тому числі дітей з інвалідністю;
- дітей, які не мають такого статусу, але проживають або зараховані до закладів різних типів, в тому числі дітей з інвалідністю;
- дітей, які виховуються в сімейних формах виховання;
- дітей, які влаштовані до сімей патронатних вихователів [21].

Крім того, вжито заходів щодо спрощення процедури пропуску дітей державний кордон України. Водночас збільшилася кількість потягів до міст на заході України, пріоритет при посадці в потяг мають сім'ї з дітьми. Організовано здійснюється державна евакуація дітей вразливих категорій населення, насамперед дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, за харчування та виховання яких відповідно до статті 52 Конституції України відповідає держава. За даними інформаційного управління Апарату Верховної Ради України, станом на 5 березня 2022 року було евакуйовано близько 2 тис. соціально незахищених дітей [22]. Звичайно, на нині ця цифра в рази більша.

Слід зазначити, що крім організаційно-управлінських рішень в умовах воєнного стану в цьому напрямку з'явилася низка нових проблем, які потребують негайного правового забезпечення їх реалізації. Перш за все, актуальним є питання координації діяльності всіх ланок державного управління у здійсненні евакуаційних заходів, особливо за кордоном, наприклад, у дитячих закладах, де перебувають діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які залишилися без піклування батьків (які не мають відповідний статус, але перебували у закладах безперервно), а також окремі діти (групи дітей) цієї категорії. З метою вирішення цієї проблеми Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики представив на розгляд та прийняття Верховною Радою України декілька законопроектів у сфері захисту прав дітей. В основному це законопроект щодо представництва окремих дітей під час воєнного стану в Україні, основна ідея якого полягає у наданні певних осіб певними повноваженнями як законних представників дітей, які навчаються в закладах різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, на час їхнього перебування за межами України із працівниками відповідних закладів. Також Комітет рекомендував Верховній Раді ухвалити за основу проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розмежування функцій органів державної влади та органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дітей у зв'язку з утворенням Державної служби України у справах дітей [23].

Так, 23 березня 2022 року Єврокомісія прийняла в Брюсселі документ, який визначає основні напрямки співпраці щодо задоволення потреб біженців з України, які шукають притулку від російської агресії в країнах Європи.

Окремий розділ присвячено захисту прав дитини. Варто зазначити, що до Міністерства соціальної політики України надійшли пропозиції щодо комплексного захисту прав українських дітей, які вимушено покинули країну, рятуючись від війни.

Зокрема, у цьому документі зазначено, що дітям має бути гарантовано оперативний доступ до їхніх прав, у тому числі необхідно надати їм необхідну психосоціальну підтримку, медичні та освітні послуги. Визначено дітей-сиріт, дітей без супроводу батьків, дітей-інвалідів, дітей з особливими потребами та дітей, які залишилися без піклування батьків, які потребують особливої уваги та підтримки. Стратегія ЄС щодо прав дитини встановлює комплексні рамкові заходи для забезпечення повного врахування потреб дітей. Крім загальних рекомендацій щодо передачі осіб, яким надано тимчасовий захист, Комісія готує спеціальні стандартні операційні процедури для дітей без супроводу. Вони розробляються спільно з державами-членами та установами ЄС та ООН, щоб гарантувати, що інтереси дітей стоять на першому місці.

Українське законодавство загалом відповідає нормам міжнародного кримінального та гуманітарного права щодо заборони втягнення дітей у бойові дії. Так, ст. 30 «Заборона участі дітей у воєнних діях і збройних конфліктах» Закону України «Про охорону дитинства» забороняється «участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, включаючи вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання дітей з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, залучення та/або втягування дітей до непередбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань, пропаганди війни» [24].

Також вітчизняне законодавство регламентує відповідальність за ст. 304 «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність» Кримінального кодексу України, а саме, наголошує на покаранні за «втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, у пияцтво, у заняття жебрацтвом, азартними іграми», що карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років [25]. Проте сьогодні для України необхідно в Кримінальному кодексі передбачити окремі склади злочинів, вчинених щодо дітей у період

збройних конфліктів, зокрема, встановити кримінальну відповідальність за вербування або втягування в інший спосіб дітей до участі в збройних конфліктах.

Представником Мінсоцполітики було запропоновано розглянути можливість щодо забезпечення обліку дітей у країнах, куди вони перемістилися у зв'язку з воєнними діями на території України. Варто відмітити, що документом визначено, що попри складнощі роботи з величезною кількістю прибулих, це не може бути перешкодою щодо реєстрації дітей без супроводу. Вони повинні отримувати повну та безпечну підтримку, а представник служби захисту дітей у країні перебування має бути присутнім якомога швидше. У випадках дітей, розлучених із сім'єю (ті, які прибувають з дорослими, крім їх звичайних опікунів, інших законних представників) національні органи повинні перевірити відповідні документи, щоб підтвердити особу дитини, та, у разі наявності, згоди батьків.

Програми розшуку сімей мають прагнути до возз'єднання неповнолітніх без супроводу з членами сім'ї в інших частинах ЄС [26].

Слід також зазначити, що вирішенням цієї проблеми опікується і Рада Європи. Це також підтверджується тим фактом, що одним із нових пріоритетів Стратегії Ради Європи з прав дитини (2022-2027), започаткованої 7 квітня 2022 року на конференції високого рівня в Римі, є необхідність забезпечити гарантування та захист прав дітей у кризових та надзвичайних ситуаціях, серед яких – зміна клімату, пандемія COVID-19 та російська агресія проти України [27].

Така комплексна співпраця органів законодавчої та виконавчої влади України з європейськими державними інституціями, передусім ЄС та Радою Європи, дозволяє швидко знаходити організаційні та правові інструменти для вирішення нагальних проблем захисту прав дітей у мовах воєнного стану.

Усі наведені факти дозволяють дійти висновку про необхідність:

- забезпечити ведення достовірної статистики щодо всіх категорій дітей, а саме: тих, які проживають на території проведення АТО; у населених

пунктах, розташованих на лінії зіткнення; діти-переселенці, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування; ті, хто отримав поранення; мертвий; звіти про вступників, які вступили до ВНЗ України з тимчасово окупованої території або території проведення антитерористичної операції;

- запровадити кримінальну відповідальність за участь дітей у збройних формуваннях і формуваннях; постійно інформувати цивільне населення та військових про ризики та наслідки участі дітей у збройних конфліктах та про права дітей-інвалідів; для неповнолітніх, які були залучені до військових частин, розробити програми психологічної реабілітації та адаптації дітей та забезпечити можливість їх проходження.

РОЗДІЛ 2

ВИДИ ПОРУШЕНЬ РОСІЄЮ ПРАВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

2.1. Класифікація порушень прав дітей під час війни РФ проти України

Права дитини завжди перебували під особливою охороною в Україні. Зокрема, правове регулювання здійснюється Конституцією України, Сімейним кодексом України, законами та підзаконними нормативно-правовими актами.

Також права дитини закріплені в міжнародних документах. У Преамбулі Загальної декларації прав людини зазначено, що «дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, зокрема належного правового захисту» [4]. Як бачимо, міжнародне співтовариство закріплює особливий статус дитини та необхідність його правового захисту.

Крім цього, існують міжнародні документи і домовленості, за якими учасники війни мають прагнути завдати якомога меншої шкоди цивільному населенню, серед яких і діти. Питання щодо захисту дітей регулюється

Женевською конвенцією про захист цивільного населення [28], IV Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі [29] та іншими міжнародно-правовими нормами у сфері захисту жертв війни, яких Росія системно не дотримується.

Розглянемо перелік злочинів Російської Федерації проти дітей з початку військових дій на території України:

1. Порушення статей 6 і 37 Конвенції ООН про права дитини, стаття 3 Женевської конвенції і стаття 77 Протоколу I до Женевської конвенції – право на життя та захист від катувань. Так, 18 березня з-під завалів Чернігівського гуртожитку рятувальники витягли тіла семирічних двійнят. Також попри всі заборони російські військові вдаються до катувань цивільного населення, зокрема дітей. Наприклад, в Ізюмському районі на Слобожанщині виявлено закатовані та спалені тіла трьох осіб, одне з яких належить дитині.

2. Порушення статті 49 Женевської конвенції, статті 78 Додаткового протоколу до Женевської конвенції, статті 21 Конвенції ООН про права дитини – викрадення та вивезення дітей. 8 квітня на блокпосту у Василівці окупанти викрали 16-річного сина голови Запорізької РДА Олега Буряка, який їхав у складі евакуаційної автоколонни.

3. Порушення ст. 23 Гаазької Конвенції, статті 51 Додаткового протоколу до Женевської конвенції. Російські війська неодноразово застосували недозволену зброю, зокрема фосфорні бомби, касетні снаряди та запалювальні авіабомби. Міжнародне право забороняє такі види зброї через те, що вони завдають людям додаткових страждань (глибоких ран, змертвіння тканин). Проте це не завадило 30–31 березня 2022 року використати фосфорні боєприпаси на Слобожанщині, поранивши 11 цивільних, зокрема 4 дітей. А 4 квітня 2022 року окупанти обстріляли касетними боєприпасами цивільну інфраструктуру Миколаєва, внаслідок чого загинуло 9 дорослих і 1 дитина.

4. Порушення ст. 55 Женевської конвенції. У Херсоні 11 квітня 2022 року окупанти захопили склад із ліками, продуктами та дитячим харчуванням. Зафіксовано систематичні випадки, коли росіяни не пропускали гуманітарну допомогу, перешкоджали виїзду мешканців під час облоги, розкрадали і знищували магазини та склади з продуктами і навіть безпосередньо відбирали їжу в місцевих.

5. Порушення ст. 24 Конвенції про права дитини. Ця стаття стосується діяльності медичної системи. В Україні зафіксовано безліч випадків обстрілів медичних закладів, ракетні удари по пологових будинках.

6. Порушення ст. 34 Конвенції ООН про права дитини – право на захист від сексуального насильства. У місті Буча російські окупанти згвалтували одинадцятирічного хлопчика й чотирнадцятирічну дівчинку.

7. Порушення ст. 38 Конвенції ООН про права дитини, ст. 77 Додаткового протоколу до Женевської конвенції. Так, стало відомо, що окупаційна влада так званих «ЛДНР» проводить мобілізацію неповнолітніх. Також відомо про загибель вже кількох випускників так званих «патріотичних клубів Новоросії» віком від 16 років, які виконували бойові завдання російських військових.

8. Порушення ст. 28 Конвенції про права дитини – право на освіту. Сюди можна віднести безліч зруйнованих шкіл та дитячих садочків, неможливість проведення занять на окупованих територіях.

9. Порушення ст. 31 Конвенції про права дитини – порушення права на дозвілля і культурний розвиток дитини. Так, У Києві 20 березня окупаційні війська РФ обстріляли торговельно-розважальний центр. В Іванкові 27 лютого окупанти спричинили пожежу в місцевому історико-красознавчому музеї. Всесвітньо відомим є також випадок із авіаударом по драматичному театру в Маріуполі.

10. Порушення ст. 17 Женевської конвенції – перешкоджання евакуації дітей із окупованих територій. Наприклад, 8 квітня внаслідок ракетного обстрілу залізничного вокзалу в Краматорську Донецької області, на

території якого більше 4 тисяч людей очікували на евакуацію, загинуло 7 дітей [30].

Серед інших злочинів Російської Федерації проти цивільного населення на тимчасово окупованих територіях варто назвати незаконне вивезення українських дітей на територію Російської Федерації, що відбувається як грубе порушення ст. 49 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (1949 р.), яка забороняє примусове (індивідуальне чи масове) переселення або депортацію жінок і дітей [28]. За офіційними даними пресслужби Офісу омбудсмена України, станом на 26 травня 2022 р. понад 230 тисяч дітей було вивезено в незаконний спосіб російською окупаційною владою з території України [31]. Крім того, частими є випадки розлучення дітей із батьками під час такого незаконного вивезення за межі України, що заборонено ст. 9 Конвенції про права дитини [4]. Україна вживає всіх необхідних заходів для боротьби з незаконним переміщенням і неповерненням українських дітей із-за кордону, як цього вимагає ст. 11 Конвенції про права дитини (1989 р.) [4]. Однак Російська Федерація прийняла злочинний закон про спрощену процедуру усиновлення українських дітей, серед яких більшість має родину, з якою їх у незаконний спосіб розлучили. Поширена також практика насильницької русифікації українських дітей, що є грубим порушенням ст. 30 Конвенції про права дитини [4].

З огляду на всі вищезазначені військові злочини проти українських дітей Кабінет Міністрів України на підставі ч. 6 ст. 30-1 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III своєю постановою від 5 квітня 2017 р. № 268 затвердив Порядок надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів [32].

І це далеко не вичерпний перелік злочинів, які Росія принесла нашій країні і за які має нести відповідальність, тому вкрай важливо задокументувати всі ці жахливі дії не лише проти українських дітей, а й проти всього цивілізованого світу.

Проаналізувавши численні порушення прав дитини, слід зазначити, що такі військові дії є грубим порушенням прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, виховання в сім'ї, захист від усіх форм насильства та участь у бойових діях та Збройні сили. конфлікти, вибір дитиною місця проживання та ін. Ці діти мають право на особливий захист і допомогу з боку держави.

Стаття 39 Конвенції про права дитини передбачає, що держави-учасниці вживають усіх необхідних заходів для підтримки фізичної та психологічної реабілітації та соціальної інтеграції дитини, яка є жертвою будь-якої форми зневаги, експлуатації чи жорстокого поводження, тортур чи будь-якого іншого. жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання, гідне поводження, покарання чи збройні конфлікти. Таке відновлення та реінтеграція має здійснюватися в умовах, що забезпечують здоров'я, самоповагу та гідність дитини.

Згідно зі статтею 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, такі дії російських військовослужбовців можуть бути кваліфіковані як військовий злочин, а саме умисне вчинення дій, під час яких мирне населення піддається голоду, позбавляючи населення речей, необхідних для виживання, у тому числі навмисне створення перешкод для надання допомоги, як це передбачено Женевськими конвенціями (xxv, b, ч. 2 ст. 8) [31].

Оскільки спектр міжнародних злочинів, скоєних російськими військовослужбовцями проти дітей України, є надзвичайно широким і з огляду на те, що вони вже є предметом розслідувань Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду, Офісу Генерального прокурора, правоохоронних органів України, а також дій правоохоронних органів іноземних держав, заснованих на принципі універсальної юрисдикції (особливо Латвії, Німеччини, Литви, США), є достатні підстави сподіватися, що військові злочини вищих посадовців та військовослужбовців Росії щодо дітей на території України буде розслідувано на належному рівні, а винні понесуть кримінальну відповідальність.

На думку Н. Опольської, «з метою забезпечення та захисту прав дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, доцільно ст. 28 Закону України «Про охорону дитинства» внести зміни: «Держава забезпечує всебічну підтримку дітей, які постраждали внаслідок збройних конфліктів, бойових дій, стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф» [32, с. 281]. Ми підтримуємо цю пропозицію у зв'язку з необхідністю особливого правового захисту дітей, які постраждали внаслідок бойових дій.

Крім того, необхідно проводити профілактичні заходи. Наприклад, для зменшення загрози життю та здоров'ю дітей, які перебувають в окупації чи на території активних бойових дій, необхідно посилити евакуаційні механізми держави. На це значною мірою вплинули домовленості щодо Зеленого коридору з Росією та її військовими на різних рівнях. Однак Росія часто порушує такі домовленості, а не виконує їх.

Щоб захистити дітей на територіях активних бойових дій, батьки повинні навчити дітей правилам поведінки в укриттях, в небезпечних місцях, під час авіанальотів.

А дітям, які вже стали жертвами окупантів, рекомендовано забезпечити надання кваліфікованих медичних та психологічних послуг. Наразі існують громадські організації, де є сертифіковані психологи, які надають безкоштовні консультації постраждалим від війни, але, на нашу думку, до роботи з дітьми необхідно залучати дитячих спеціалістів.

2.2. Вбивства, жорстке поводження та сексуальне насильство щодо дітей

Значна поширеність сексуального насильства під час збройних конфліктів має довгу історію. Цей факт пов'язаний із традицією уявляти жіночі тіла аренами для великих битв і святкувати військові перемоги як акти стратегічного насильства над жінками.

Протягом багатьох тисячоліть сексуальне насильство під час війни представлялося як неминучий побічний ефект завоювання, як спосіб спілкування між завойовниками та переможеними за допомогою жіночих тіл. Оскільки патріархальні моделі маскулінності побудовані на тому факті, що захист жінок є ознакою чоловічої гордості (оскільки володіння жінкою вважається ознакою чоловічого успіху), згвалтування воїном-переможцем руйнує ілюзію влади та власності переможеної сторони. Згвалтування та інші форми сексуального насильства, які використовуються як зброя війни, спрямовані на дегуманізацію жертв, а також їхніх сімей і спільнот, у яких вони живуть. Залишаючи цілі громади, а разом з ними й усе суспільство, довгостроково страждати, злочинці створюють «ефект каскаду» насильства. Таке бачення також вкорінене в багатьох сучасних контекстах. Згвалтування як зброя війни є дешевою та ефективною стратегією; шляхом сексуального насильства озброєним групам вдається завдати неймовірних страждань індивідууму та знищити, послабити та отримати контроль над місцевими громадами. Прагнення до домінування – можливо, підсвідоме – пояснює систематичне використання сексуального насильства як стратегії війни.

У другій доповіді «Московського механізму» ОБСЄ, в рамках якого була створена експертна місія для вивчення наслідків російського вторгнення в Україну, неодноразові випадки сексуального насильства з боку російської армії, а також масові вбивства мирних жителів, в тому числі дітей.

Про це заявив посол США в ОБСЄ Майкл Карпентер, повідомляє прес-служба американської місії. За його словами, другий звіт ОБСЄ, який охоплював період з 1 квітня по 25 червня, було «боляче читати». Він навів витяги зі звіту, які підтверджують, що російські військові вдавалися до сексуального насильства в українських містах [33]

У російсько-українській війні факти застосування сексуального насильства мали місце з 2014 року. Але після повномасштабного вторгнення РФ війська агресора застосовують сексуальне насилля саме як метод ведення війни в небачених раніше масштабах – зокрема, для залякування, помсти чи

«покарання» цивільного населення на окупованих територіях. Сексуальне насилля застосовується до жінок, чоловіків та дітей. [34]

Масштаби російських звірств величезні. Наприклад, місія навела «численні» повідомлення про зґвалтування та сексуальне насильство щодо жінок і дівчат з боку російських збройних сил. У звіті згадується випадок 23-річної Каріни Єршової в Бучі, яку викрали, зґвалтували, катували і врешті розстріляли російські війська. У звіті також згадується звіт уповноваженого з прав людини Людмили Денісової про те, що 25 дівчат віком від 14 до 24 років утримувалися в підвалі в Бучі та були зґвалтовані російськими військовими, дев'ятеро з яких завагітніли [33].

Місія відвідала Бучу та Ірпінь Київської області. Члени місії заявляють, що події в цих містах є «показовими прикладами порушення міжнародного гуманітарного права» і «є військовими злочинами».

Карпентер наголосив, що експерти, посилаючись на фото- та відеодокази, стверджують, що «російські сили здійснювали цілеспрямовані, організовані вбивства мирних жителів Бучі», жертв «часто знаходили застреленими зі зв'язаними за спиною руками» [33].

Під час війни Російської Федерації проти України постало питання належного документування та кримінального переслідування злочинів сексуального насильства, пов'язаних із конфліктом. Таке переслідування можливе в першу чергу в межах української національної юрисдикції; далі в рамках універсальної юрисдикції (це означає, що національні органи будь-якої держави проводять розслідування та переслідують осіб, підозрюваних у вчиненні найтяжчих злочинів з точки зору міжнародного права, таких як військові злочини, злочини проти людяності, геноцид тощо). .агресії, незалежно від того, де були вчинені ці злочини, і незалежно від національності чи місця перебування жертв або підозрюваних - тобто, зокрема, Естонія, Литва, Німеччина, Польща, Словаччина та Швеція вже почали розслідувати подібні злочини в Росії під час війни в Україні, під час роботи в координації з українськими національними органами влади); і,

нарешті, в межах юрисдикції Міжнародного кримінального суду, який діє на основі принципу субсидіарності, Прокурор Міжнародного кримінального суду Карім Хан ініціював попереднє вивчення ситуації в Україні у зв'язку з широкомасштабним вторгненням РФ.

Першочерговим завданням цих кримінальних переслідувань є документування скоєних дій таким чином, щоб забезпечити достовірність зібраних доказів як для національних судів, так і для міжнародних судових установ. Цей подвійний вимір юридичної оцінки доказів слід завжди мати на увазі.

Очевидно, що нині в Україні, за відсутності інших національних актів кримінального права, потенціал ст. 438 КК України «Порушення законів та звичаїв війни» та, загалом, потенціал Розділу XX Особливої частини КК України «Злочинні діяння проти миру, безпеки людини та міжнародного правопорядку». Для розуміння та правильного застосування цих положень національного законодавства необхідно звернутися до міжнародних норм кримінального права, які, окрім можливості самостійного застосування, мають бути імпліцитно включені до національного правопорядку. Таким чином, зокрема, зґвалтування як форма СНПК (сексуальне насильство пов'язане з конфліктом) згідно з міжнародним кримінальним правом може кваліфікуватися як військовий злочин, як злочин проти людяності та як геноцид. Водночас варто простежити генеалогію підходів до розуміння зґвалтування в ключових справах Міжнародного трибуналу щодо Руанди та Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії.

2.3. Викрадення та примусове переселення дітей

Внаслідок спланованої збройної агресії Російської Федерації проти України у 2014 році та тотальної війни у лютому 2022 року в Україні росте покоління, народжене під звуки автоматів та розриви мін і гранат. Діти є однією з найбільш вразливих категорій населення, які страждають від

ворожнечі. Нині українські діти перебувають у притулках, підвалах, таборах для вимушених переселенців, чекають на евакуацію із зони конфлікту, страждають від голоду та спраги, ворожих куль та ракет. Їхнє дитинство закінчилося з початком війни.

Особливо страждають діти в тих регіонах, де ведуться найактивніші бойові дії – Чернігівській, Сумській, Харківській, Херсонській, Миколаївській, Запорізькій, Донецькій, Луганській, Києві та місті Києві. Від широкомасштабних убивств, каліцтв, викрадень і сексуального насильства до вербування окупантів у збройні групи та нападів на школи, лікарні та основні заклади, українські діти, які живуть у зоні бойових дій, продовжують зазнавати жахливих нападів. За півсотні днів російської агресії в Україні жертвами стали понад 553 дитини: 198 дітей росіяни вбили та понад 355 отримали поранення різного ступеню тяжкості [35]. Через активні бойові дії на тимчасово окупованих територіях дані не остаточні. Лише в Маріуполі, який перебуває в облозі з 1 березня, за місяць війни загинуло приблизно 210 дітей [36]. Точну кількість жертв сьогодні встановити не вдається.

Під час російської війни жінки та діти-біженці часто стають жертвами насильства та торгівлі людьми. В Україні зафіксовано численні випадки викрадення українських дітей окупантами. За даними Міністерства закордонних справ України, 19 березня російсько-окупаційні війська незаконно вивезли на територію Росії 2389 дітей, які перебували в тимчасово окупованих районах Донецької та Луганської областей [37]. Руйнуючи житлові будинки та вбиваючи батьків, Росія позбавляє батьківського піклування українських дітей, піддаючи їх життя подальшій небезпеці на ворожій території. Уповноважена Верховної Ради України з прав людини Людмила Денісова 8 квітня цього року повідомила, що понад 120 тисяч українських дітей, дітей-сиріт і дітей з батьками були примусово вивезені з окупованих територій до Росії: від Маріуполя до Донецька, а потім до Таганрога Ростовської області Російської Федерації [38]. Подібну думку висловив і посол України при ООН Сергій Кислиця. Представник ЮНІСЕФ,

у свою чергу, зазначив, що фонд не має доступу до цих дітей і наразі не має можливості їм допомогти [39]. На жаль, сьогодні невідома доля десятків тисяч українських дітей, яких примусово забрали з батьківської опіки.

14 квітня цього року Міністерство закордонних справ України оприлюднило заяву щодо загрози незаконного усиновлення українських дітей громадянами держави-агресора. У заяві йдеться про незаконне та примусове переміщення громадян України, особливо дітей, у тому числі дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, а також дітей, батьки яких загинули внаслідок бойових дій, на територію Росії. Особливу загрозу становить незаконне усиновлення українських дітей громадянами Росії. Для цього міністерство РФ має намір підписати «угоди» з керівництвом «ЛНР» та «ДНР», які б дозволили передавати незаконно депортованих дітей-сиріт з території України в російські родини [40]. Така поведінка окупантів може бути кваліфікована як викрадення та потребує рішучої реакції міжнародної спільноти, насамперед профільних міжнародних організацій, які зобов'язані втрутитися в ситуацію з метою недопущення незаконного вивезення дітей – громадян України з території України та їх подальше незаконне усиновлення на території агресора.

Два мільйони дітей покинули Україну в пошуках безпеки за кордоном. Понад 1,1 мільйона дітей приїхали до Польщі та сотні тисяч до Румунії, Молдови, Угорщини, Словаччини та Чехії. Якщо взяти до уваги 2,5 мільйона дітей, переміщених всередині країни, то 60% українських дітей були змушені залишити свої домівки через напади ворога на населені пункти, які не припиняються. Водночас 3,2 мільйона дітей залишилися поза територією своїх населених пунктів, половині з яких загрожує нестача їжі внаслідок російських обстрілів та бомбардувань інфраструктури [41]. Україна закликає міжнародне співтовариство негайно відреагувати на ситуацію, посилити тиск на Росію, щоб змусити її гуманно поставитися до мирного населення на окупованій території та припинити війну.

Одним із серйозних злочинів проти дітей під час війни є вербування або використання дітей у збройних силах і збройних групах. За даними СБУ, російські окупанти використовують неповнолітніх українських дітей для розвідки позицій Збройних сил України [42]. Цей і сотні таких випадків є ще одним свідченням того, що Росія не дотримується правил ведення війни та грубо порушує норми міжнародного права та вчиняє злочини проти мирного населення в Україні.

З метою моніторингу, запобігання та припинення злочинів проти дітей у збройних конфліктах Рада Безпеки Організації Об'єднаних Націй визначила та засудила шість серйозних порушень, скоєних проти дітей під час війни: убивство та калічення дітей; вербування або використання дітей у збройних силах і збройних групах; напади на школи чи лікарні; згвалтування чи інше серйозне сексуальне насильство; викрадення дітей; та відмова в гуманітарному доступі для дітей [43]. Згідно з міжнародним гуманітарним правом, збройні сили та збройні групи зобов'язані вживати заходів для захисту цивільних осіб, у тому числі дітей, які особливо вразливі під час війни. Зараз в Україні на місцях бойових дій залишилися руїни, розбиті родини, понівечені долі людей, знищені життя. Сум втрат, біль і розпач українських дітей війни ніколи не зникнуть, а залишаться в їхніх серцях і після перемоги.

На жаль, сьогодні міжнародні організації, створені для збереження миру та запобігання війні, безсилі проти російського вторгнення в Україну. Це означає, що механізм захисту та миротворчості не працює і потребує лагодження. Якщо не зупинити російську агресію в Україні, дитячих смертей буде ще більше, ще більше дітей залишатимуться сиротами, сьогодні – на українській території, а завтра – всюди, куди сягне кривава рука російських окупантів. Україна закликає міжнародну спільноту негайно змусити Росію припинити війну в Україні та притягнути винних до відповідальності за скоєні злочини.

2.4. Порухення права на охорону здоров'я та розвиток дітей

В умовах військового вторгнення Російської Федерації на територію нашої країни захист дітей є однією з найгостріших проблем. Війна є причиною найбільшого порушення прав дітей, адже збройні конфлікти супроводжуються неймовірними економічними та соціальними руйнуваннями, стражданнями, каліцтвами та вбивствами. З метою боротьби зі злочинністю рекомендується проаналізувати основні порушення прав і свобод дитини в умовах воєнного часу. Відповідно до ст. 6 Закону України «Про охорону дитинства» найбільшою цінністю та основою всіх інших прав є право дитини на життя. Л. Денісова, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, зокрема зазначила, що з 24 лютого 2022 року з 22 квітня 2022 року з 08:00 за даними Єдиного реєстру попередніх розслідувань, а також з За іншими джерелами, які потребують підтвердження, загинуло 208 дітей, поранено 386 дітей. Фактичну кількість загиблих та постраждалих дітей встановити неможливо, оскільки окупаційні війська ведуть активні бойові дії в українських містах [44]. Порушення права дитини на охорону здоров'я призводить до катастрофічних наслідків, адже медичні заклади, машини швидкої допомоги та гуманітарної допомоги стають цілями ворожої армії. ЮНІСЕФ уже відзначив зниження рівня охоплення населення плановою та дитячою імунізацією, особливо проти кору та поліомієліту. Невдовзі це може призвести до спалахів захворювань, яким можна запобігти за допомогою вакцинації, особливо в місцях скупчення людей, де люди шукають захисту від насильства [45].

З посиланням на ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства» держава захищає дітей від «усіх форм домашнього насильства та інших проявів жорстокого поводження, експлуатації дітей, у тому числі сексуального насильства, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють». Уповноважений зазначає, що згвалтування суворо заборонено ст. 27 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни

від 1949 р. Л. Денісова звернулася до Комісії ООН з розслідування порушень прав людини під час російського військового вторгнення в Україну та експертної місії, створеної учасниками державам ОБСЄ взяти до уваги ці факти військових злочинів, вчинених Російською Федерацією щодо України, щоб усі винні не уникли покарання [46]. Також, за словами Л. Денісової, військова агресія росії щоденно призводить до порушення права на життя та охорону здоров'я дитини. Станом на 16 квітня, згідно з інформацією МОЗ, внаслідок збройної агресії РФ 341 дитина проходила лікування в закладах охорони здоров'я. З них 174 – продовжують лікування, 150 – виписані, 5 дітей померли. 93% госпіталізованих дітей отримали мінно-вибухові або вогнепальні поранення. Діти у віці від 7 до 14 років є найбільш уразливою групою. 179 дітей такої вікової категорії зазнали поранень. У 3% дітей (12 осіб), які проходили лікування, наслідком є ампутація кінцівок [46]. «Військова агресія росії щоденно призводить до порушення права на життя та охорону здоров'я дитини, гарантованого статтею 6 Конвенції ООН про права дитини», – наголошує Омбудсман Людмила Денісова.

В Україні 75% дітей зазнали травматизації психіки на тлі війни, найбільш поширеними симптомами є «емоційні гойдалки». Так, за словами О. Зеленської, кожна п'ята дитина має порушення сну, кожна десята – зменшення бажання спілкуватися, нічні кошмари та погіршення пам'яті. Водночас вона зауважила, що «емоційні гойдалки» – стан, коли настрої дуже сильно змінюється від гарного до поганого, є найбільш поширеним симптомом.

Дії РФ є порушенням ст. 19 Конвенції про права дитини, яка наголошує, що «держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації» [4].

В умовах війни також порушується право дитини на освіту, що має ключове значення для стабільного миру та подальшої відбудови зруйнованих регіонів. Дошкільні, загальноосвітні та позашкільні навчальні заклади не можуть функціонувати в зоні бойових дій, яка часто стає об'єктом бомбардувань російської армії. «Це порушує умови Декларації «Про безпеку школи», знищено понад 300 навчальних закладів, що безпосередньо шкодить розвитку дітей, адже вони не мають можливості навчатися в нормальних умовах», – каже Олена Зеленська [47]. Хоча МОН України призупинило заняття у школах на початку війни, з 14 березня навчальний процес відновлено дистанційно – приблизно 3 мільйони учнів з 10 тисяч шкіл, які були евакуйовані або проживають на території, де є ситуація ворожнечі трохи краще зв'язала його. Також порушується право дитини на достатній життєвий рівень, на сімейне виховання, житло та нормальне існування і розвиток. «З початку війни близько чотирьох мільйонів дітей стали вимушеними переселенцями: вони вже не мають відомого дому» [47]. На жаль, багато дітей ще не вийшли з територій, які опинилися в районах активних бойових дій та на тимчасово окупованих територіях. Російська армія ігнорує вимоги створити зелені коридори, вчиняє диверсії, не припиняє вогонь і обстрілює цивільні автомобілі з написами «Діти».

В умовах війни порушується базове право людини на освіту, яка перетворюється на об'єкт військової агресії – мішенями стають як учасники освітнього процесу (учні, вчителі, студенти, викладачі, управлінці, науковці), так і освітня інфраструктура (будівлі закладів освіти усіх рівнів).

У баченні ЮНЕСКО мотиви нападу на освіту можуть охоплювати:

- напади на школи та вчителів як засоби нав'язування чужої культури, філософії, релігії чи етнічної ідентичності;
- напади на школи, вчителів та учнів, щоб не допустити навчання дівчат;
- напади на школи, вчителів, університети та науковців з метою призупинення всіх або окремих форм освіти;

- напади на екзаменаційні установи/приміщення та конвої з екзаменаційними документами, щоб порушити функціонування системи освіти;
- напади на школи та університети як символи влади, які протистоять повстанцям;
- напади на школи, університети, управління освіти, учнів, студентів, вчителів, працівників освіти та представників освітніх органів влади з метою підірвати довіру до державного контролю над територією;
- напади на школи, вчителів та учнів як помста за вбивства мирного населення;
- викрадення дітей та дорослих повстанцями, збройними силами чи силами безпеки для використання як комбатантів або для примусової праці, сексуальних послуг чи з метою викупу;
- сексуальне насильство з боку збройних груп, солдатів або сил безпеки як тактика війни або через неповагу до гендерних прав;
- напади на учнів, студентів, викладачів, представників профспілкових організацій та науковців за причетність до профспілкової діяльності;
- напади на студентів і науковців, щоб придушити політичну опозицію або запобігти озвученню альтернативних поглядів;
- напади на студентів і науковців, щоб замовчувати кампанії з прав людини або дослідження, пов'язані з правами людини;
- напади на науковців за дослідження чутливих тем, таких як вплив війни або маргіналізація певних груп населення;
- окупація шкіл для операцій безпеки проти повстанців і збройних наркогруп та напади на них з боку повстанців з тієї ж причини;
- знищення шкіл силами вторгнення як тактика поразки ворога;
- знищення шкіл як помста або засіб стримання, мінометний чи ракетний обстріл або обстріл зсередини школи або поблизу [48].

Серед негативних впливів ЮНЕСКО виділяє:

– численні загибелі працівників освіти, учнів, студентів та адміністраторів через вибухи та стрілянину в місцях скупчення великої кількості людей, таких як входи до університетів та шкіл, на дитячих майданчиках та офісах, або на великих заходах, таких як протести чи на транспорті, що перевозить персонал на роботу і з роботи;

– цілеспрямоване вбивство окремих викладачів, учнів, студентів і профспілкових працівників із застосуванням вогнепальної зброї, як правило, в класі або по дорозі на роботу та з роботи;

– руйнування навчальних будівель/інфраструктури шляхом вибухів, підпалів, пограбувань;

– незаконні затримання, «зникнення», катування викладачів, науковців та профспілкових діячів;

– викрадення учнів, студентів, викладачів і посадових осіб збройними силами з метою поширення терору, примусовий вербування дітей в солдати, а також викрадення та/або згвалтування збройними силами школярів і вчителів [48].

Так, Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ) підтвердило, що через бойові дії були пошкоджені чи зруйновані 230 закладів освіти (155 шкіл, 38 дитячих садків, 20 спеціалізованих шкіл, 16 університетів та 1 науковий центр). Загалом 32 заклади освіти були зруйновані, 186 – пошкоджені, 12 імовірно використовувалися у військових цілях. Принаймні частина нападів на освітні заклади ймовірно була пов'язана з тим, що обидві сторони використовували школи у військових цілях. Реальна кількість пошкоджених освітніх закладів значно вища. Міністерство освіти і науки України повідомило про 1 837 закладів освіти, пошкоджених або зруйнованих у країні з 24 лютого. [49].

Війна в Україні стала справжнім геноцидом нашого народу. Підтвердженням цього є облога міста Маріуполь, звірства в Гостомелі, Ірпені, Бучі.

Постанова Верховної Ради України «Про вчинення Російською Федерацією в Україні геноциду» від 14.04.2022. визнає дії Російської Федерації не лише агресією, а й геноцидом українського народу. Уряд звернувся до ООН, Європарламенту, Парламентської асамблеї НАТО, урядів парламентів іноземних держав та інших з метою виявлення справжніх намірів РФ у війні з Україною та покарання всіх винних [50].

Аналізуючи масштаби порушень прав дитини, доцільно підкреслити, що військове втручання є грубим порушенням прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, виховання в сім'ї, захист від усіх форм насильства, вибір місце проживання дитини.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що права дитини, як частина прав людини, відіграють важливу роль у розвитку демократичної та правової держави. Незважаючи на численні порушення цих прав під час війни з боку Російської Федерації, наш уряд намагається вдосконалювати законодавство та підтримувати забезпечення та реалізацію всіх прав дитини. Проте лише вдосконалення законодавства недостатньо для ефективного забезпечення прав і свобод дитини. Держава зобов'язана створити ефективні гарантії реалізації прав дитини в умовах воєнного стану, виконувати соціальні функції, особливо у сфері охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення, розробити ефективний механізм захисту прав і свобод дітей, які постраждали від військового конфлікту.

Дії РФ у війні з Україною призводять до порушення таких прав дитини, як право на здоров'я, освіту, фізичний, духовний, моральний та соціальний розвиток, право дитини на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я та засобами лікування хвороб і відновлення здоров'я, право на захист, право користування благами соціального забезпечення. Дітям, які були переміщені, які знаходилися у фільтраційних таборах, не надавалася своєчасна допомога з боку РФ, що порушує право на користування засобами лікування та захисту охорони здоров'я (ст. 24 Конвенції про права дитини). Діти з міст, які бомбардувалися російськими

військами, проводили тижні в бомбосховищах, що є порушенням права на розвиток (ст. 6 Конвенції про права дитини), психічні розлади в дітей, в яких на очах вбили батьків, яких піддалися гвалтуванню – це все є порушенням ст. 24-29 Конвенції про права дитини.

2.5. Особливості забезпечення захисту прав дитини в умовах військової агресії РФ проти України

Для побудови правової держави необхідно забезпечити громадянам широкий спектр прав і свобод, основою яких є комплекс прав і свобод дитини – система можливостей цілісного розвитку дитини в умовах навколишнього середовища з урахуванням незрілості дитини (згідно з міжнародними правовими актами особа, яка не досягла 18 років, вважається дитиною).

Відповідно до законодавства України, охорона дитинства в нашій державі визнається державним пріоритетом і здійснюється з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист і всебічний розвиток.

В умовах ворожнечі з країною-агресором запровадження воєнного стану, належний захист та захист інтересів дітей є особливо актуальним, адже дитинство – найважливіший період у житті людини. У дитинстві людина формується фізично, психічно та інтелектуально, вона набуває всіх необхідних знань, умінь і навичок.

Підписання Україною Конвенції про права дитини означає визнання пріоритету сімейних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, над багаторічною практикою передачі дітей на виховання до державних установ. Але сьогодні питання захисту прав та інтересів дитини є ширшим, адже в умовах активних бойових дій потребують не лише діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, а й діти, які мали батьків у мирний час і не потребували такого захисту.

Дитина є самостійним суб'єктом з особистими та майновими правами, що відповідає положенням Конвенції про права дитини та зобов'язанням України щодо забезпечення захисту прав та інтересів дитини. Інтерес можна визначити як об'єктивну категорію, що репрезентує умови благополуччя суб'єкта, в нашому дослідженні – дитини. Відображаються права дитини великій кількості українських законодавчих та інших нормативно-правових актів. Незважаючи на гармонізацію законодавства України з нормами міжнародного права, на практиці все ще виникає багато питань щодо захисту прав та інтересів дітей.

Відповідно до чинного законодавства (і зараз) усіх дітей можна поділити на тих, які перебувають під батьківським піклуванням, і тих, які його позбавлені (діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування). Права та інтереси дітей забезпечують батьки, опікуни чи піклувальники в замінних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу. В основному це стосується питання забезпечення «найкращих інтересів дитини», захисту майнових прав дитини, особливо захисту права власності на певне майно. Тому забезпечується нотаріальне посвідчення відповідних правочинів, необхідність отримання згоди органів опіки та піклування тощо.

Безперечно, найкраще для дитини жити в родині з люблячими батьками, які дбають не лише про матеріальні питання, а й забезпечують «здорову» моральну атмосферу спілкування, мають здорову психіку тощо. Якщо дитина залишилася сиротою або її батьків позбавили батьківських прав, законодавець допускає встановлення опіки чи піклування над дитиною, усиновлення, перебування в замінних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу.

Загальним принципом, на якому будується весь інститут усиновлення, є якнайкращий захист інтересів дитини під час усиновлення. Саме інтереси дитини повинні бути визначальним критерієм оцінки осіб, які бажають бути усиновлювачами, при вирішенні судами питань усиновлення, скасування усиновлення тощо. Аналіз правовідносин, які виникають внаслідок

усиновлення, дозволяє говорити про можливість створення реальних сімейних відносин між усиновлювачем та усиновленим.

У зв'язку з останніми подіями в Україні, а саме введенням воєнного стану, евакуацією дітей та сімей з дітьми в безпечні зони в межах України, а також за межі України – в інші держави, актуальними стали питання щодо усиновлення дітей. Кожна дитина, яка тимчасово або постійно позбавлена сімейного оточення, має право на захист і особливу допомогу з боку держави, насамперед шляхом створення належних умов і можливостей для її усиновлення. Активно обговорюється усиновлення дітей, які також є громадянами України, громадянами України (внутрішнє усиновлення).

Варто зазначити, що відносно «новим» органом у сфері захисту прав дітей, в тому числі при їх усиновленні, є Національна соціальна сервісна служба України, яка визначена «як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики і який реалізує державну політику у сфері соціального захисту населення, захисту прав дітей, здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки та за дотриманням прав дітей» [52].

Одним з основних завдань Національної служби є реалізація державної політики у сфері усиновлення та захисту прав дітей. Так, Нацслужба надає в установленому порядку громадянам України – кандидатам в усиновлювачі інформацію про дітей, які можуть бути усиновлені, а також направлення для знайомства з дитиною за місцем її проживання; вносить до системи централізованого обліку дані про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які можуть бути усиновлені.

Щодо внутрішнього усиновлення під час воєнного стану відповідний центральний орган виконавчої влади не повідомляв та не оприлюднював інформацію про запровадження обмежень, а тому робимо висновок, що внутрішнє усиновлення відбувається у звичайному режимі.

Зокрема, начальник Служби у справах дітей О. Яцко зазначає, що на «період воєнного стану процедура усиновлення здійснюється на загальних підставах з урахуванням вимог, встановлених ДВ України, та порядку усиновлення дітей та нагляду за процедурою усиновлення щодо дотримання прав усиновлених дітей та наголошує на таких моментах процедури усиновлення:

1. Усиновлення – це прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи, яка має права сина чи дочки, після виконання рішення суду;

2. Усиновлення здійснюється в інтересах дитини з метою забезпечення стабільних і гармонійних умов її проживання та є пріоритетною формою влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

3. Можливе усиновлення дитини, яка перебуває на місцевому обліку служби у справах дітей районної, районної у містах Києві та Севастополі державної адміністрації, виконавчого органу місцевої, районної у місті ради, а саме: дітей-сиріт, діти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, батьки яких дали згоду на усиновлення;

4. При розгляді питання про усиновлення органи опіки та піклування перевіряють велику кількість документів для з'ясування обставин щодо батьків і самої дитини та можливості її усиновлення;

5. З'ясовується також наявність у дитини інших родичів, які мають право на її усиновлення, або родичів, які можуть піклуватися про дитину, та інші обставини;

6. У воєнний час складність реєстрації полягає у відсутності офіційних достовірних підтверджень такої сироти та неможливості їх отримати. Діти можуть мати братів і сестер, яких, як правило, не можна розлучати при усиновленні. Що стосується таких дітей, то є ще два правила, які не можна порушувати: усиновлення не може бути здійснено, якщо є надія на успішний пошук і возз'єднання сім'ї в інтересах дитини; усиновлення неможливе, якщо ще не минув розумний період (2 роки), протягом якого було вжито всіх

можливих заходів для розшуку батьків або інших важливих членів сім'ї» [53].

Отже, усиновлення громадян України громадянами України відбувається за стандартною, а не спрощеною процедурою, метою якої є захист прав та інтересів дітей. У зв'язку з тим, що процес усиновлення передбачає досить велику перевірку документів, обставин, пов'язаних з батьками дитини та самою дитиною, необхідністю знаходження дитини у відповідному реєстрі тощо, розпочати провадження щодо усиновлення неможливо діти, які залишилися сиротами внаслідок воєнних дій, оскільки такі діти не перебувають на обліку для усиновлення. Слід також зазначити, що в окремих регіонах, де ведуться бойові дії, служби у справах дітей та суди тимчасово не здійснюють свої повноваження в повному обсязі, що унеможлиблює організацію процесу усиновлення з дотриманням усіх необхідних процедур [54].

Національного усиновлення недостатньо для забезпечення сім'єю всіх дітей, які цього потребують, у зв'язку з чим необхідно залучати до усиновлення іноземців. Якщо більшість усиновлювачів-громадян України – це люди, які не мають дітей, то іноземні кандидати в усиновлювачі (наприклад, канадці, шведи, американці) часто вже мають одну або більше дітей.

Водночас введення воєнного стану створило ситуацію, коли зареєструвати «внутрішнє» усиновлення реальніше, ніж міжнародне. Таке ставлення до усиновлення дітей громадян України іноземцями в період воєнного стану висловило Міністерство соціальної політики України, в якому звернуло увагу на неможливість міждержавного усиновлення в нинішніх умовах.

Відповідно до законодавства України на усиновлення іноземцем дитини громадянина України потрібна згода НСЗУ. Але наразі НСЗУ не розглядає справи та не дає згоду/дозвіл на усиновлення дітей іноземцями, оскільки через активну ворожнечу немає можливості забезпечити якісну

перевірку документів іноземців, які мають виявила бажання усиновити дитину [55]. Таким чином, ми можемо констатувати, що таке усиновлення поки що заборонено.

Міністр соціальної політики Марина Лазебна зазначила, що «через бойові дії, терористичні обстріли російськими військами мирного населення та масову евакуацію збільшується кількість дітей, батьки яких загинули або про їхню долю та місце перебування нічого не відомою. Чинні нормативні акти не надавали можливості влаштувати таких дітей до сімейних форм виховання. Більше того, процедура влаштування дітей під опіку або піклування родичів вимагає такого переліку документів, який в умовах воєнного стану практично нереально зібрати. При цьому для дітей, травмованих війною та втратою зв'язку з батьками, дуже важливо знаходитись в умовах, максимально наближених до сімейних» [56].

Спрощений пакет документів для родичів, які бажають взяти дитину під опіку/піклування включає: заяву; копію паспорта; документи, що підтверджують сімейні, родинні зв'язки або інший зв'язок особи з дитиною (свідоцтво про хрещення або інший документ, виданий релігійною організацією); довідку від нарколога та психіатра про можливість виховання дитини, довідку або заяву опікуна щодо відсутності судимості. Під час воєнного стану також є обов'язковим для кандидатів в опікуни та піклувальники проходження курсу навчання з виховання дітей, які залишилися без батьківського піклування.

СК України віддає пріоритет сімейному вихованню дітей. Діти, які залишилися з різних причин без піклування батьків, можуть бути забезпечені правом на виховання в сім'ї не лише шляхом передачі їх на усиновлення, під опіку/піклування, а й наприклад, за допомогою використання інституту патронату.

У постконфліктний період діти потребують психологічної допомоги та адаптації. Вони вкрай потребують спеціальної допомоги у розшуку членів родини, компенсації збитків та соціальної реінтеграції, участі в програмах

фізичної та соціальної реабілітації, участі в програмах роззброєння, демобілізації та реінтеграції.

На жаль, у переважній більшості випадків «стан безкарності» злочинця, який вчинив злочин проти дітей, який кваліфікується міжнародним правом як правопорушення у сфері захисту прав людини, а також Римським статутом. з Міжнародний кримінальний суд залишається.

Конвенцію про права дитини ратифікували майже всі держави, але вона застосовується далеко не скрізь і не завжди. У стані збройного конфлікту діти страждають непропорційно, і ці страждання є різноманітними та мають довгострокові наслідки. Вплив збройного конфлікту на майбутні покоління може посіяти насіння для продовження або відновлення конфлікту.

Пріоритетом політики Європейського Союзу в області прав людини є розвиток і захист прав дитини. Європейський Союз вважає надзвичайно важливим зосередити зусилля на вирішенні проблеми дітей у збройних конфліктах, як це визначено в нормах Додаткових протоколів та інших міжнародних та національних правових документів з прав людини. Європейський Союз намагається привнести більше розуміння до цього питання, при цьому надає великого значення діяльності Європейського Союзу в цій сфері, як всередині самого Європейського Союзу, так і у відносинах з третіми сторонами.

Європейський Союз має намір докласти зусиль, щоб зменшити коротко-, середньо- та довготерміновий вплив збройних конфліктів на дітей, діючи ефективно та комплексно, використовуючи весь спектр інструментів, які є в його розпорядженні, спираючись на попередні інструменти та ті, розробляється в сучасності. Метою Європейського Союзу є впливати на треті країни та неурядові сили, заохочуючи їх до забезпечення дотримання норм і стандартів міжнародно визнаних прав людини та гуманітарного права, а також регіональних правових документів у цій сфері, для вжиття ефективних

заходів захистити дітей від збройних конфліктів, покласти край використанню дітей в арміях і озброєних групах і покласти край безкарності.

Головним інтересом Європейського Союзу та його держав-членів є сприяння та захист прав усіх дітей. У своїй діяльності щодо забезпечення захисту дітей, постраждалих від збройних конфліктів, Європейський Союз дотримується відповідних міжнародних і регіональних норм, стандартів прав людини та гуманітарного права [57].

В умовах же воєнного часу виникла ситуація, коли у дітей померли, зникли безвісти тощо батьки, які в мирний час сумлінно виконували свої батьківські обов'язки. Отже, кількість дітей, які фактично залишились без батьківського піклування, росте щодня.

У зв'язку з цим Мінсоцполітики розробило «рішення, яким дозволяється перебувати такій дитині під час дії воєнного стану за умови тимчасового влаштування в замінну сім'ю або дитячий будинок сімейного типу, що забезпечує найкращі інтереси дитини, поки достовірно не буде встановлено, що саме з нею сталося батьками» [56].

Законодавчо врегульовані також питання щодо алгоритмів дій щодо організації соціального захисту дітей, у яких померли батьки (відсутні свідоцтва про смерть) та близькі родичі: бабуся, дідусь, повнолітня сестра, брат, мачуха, вітчим; діти, з батьками або близькими родичами яких неможливо зв'язатися або знаходяться в місцях активних обстрілів, під завалами, поранені в лікарнях.

Тож якщо дитина під час війни потрапила у важкі умови, їй потрібна допомога. Зокрема, для цього створено спеціальний бот, який дає можливість звернути увагу на необхідність допомоги дитині («ваша дитина загубилася», «ви знайшли дитину без супроводу», «ви співпрацюєте з міжнародними організаціями, які готовий надати притулок українським дітям», «у вас є ще питання щодо дітей»).

З метою покращення захисту та забезпечення прав дитини на політичному та законодавчому рівнях уряд України продовжує

впроваджувати заходи, спрямовані на приведення вітчизняного законодавства та практики у відповідність із принципами та положеннями Конвенції ООН про права дитини. На сьогоднішній день необхідно терміново вирішити питання ефективної реінтеграції та відновлення прав дитини, чого можна досягти шляхом модернізації загальнодержавних цільових програм. Підготовлено важливий законопроект України від 30 березня 2022 року «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України щодо реінтеграції та відновлення прав дитини в умовах воєнного стану в Україні». Підтримка сімей з дітьми, внесення змін до Закону України «Про охорону дитинства» щодо утворення, штатного розкладу та управління центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань сім'ї і дітей, створення т. зв Єдиний державний реєстр дітей, які потребують державного піклування, а також реінтеграція та поновлення їх прав – це головна мета цього законопроекту [51].

Таким чином, державам для попередження насильства щодо дітей та ефективного реагування на його прояви необхідно дотримуватися низки принципів, а саме:

- жодне насильство щодо дітей не може бути виправданим. Діти ні за яких обставин не повинні користуватися меншим захистом, ніж дорослі;
- будь-яке насильство щодо дітей піддається попередженню. Держави повинні на базі наявних фактів вживати заходів для розробки політики і програм в цілях усунення чинників, що породжують насильство щодо дітей;
- держави несуть основну відповідальність за забезпечення дотримання прав дитини на захист і доступ до відповідних послуг, а також за підтримку потенціалу сімей з догляду за дітьми в умовах безпечного середовища;
- держави зобов'язані гарантувати відповідальність тих, хто вчинив насильство щодо дітей;

– уразливість дітей до насильства пояснюється їх віком, а також тим, що вони знаходяться в процесі розвитку. Деякі діти є особливо вразливими через свою стать, расу або етнічне походження, інвалідність або соціальний статус;

– діти мають право на висловлення своїх думок, і на ці думки необхідно зважати при впровадженні політики і програм.

РОЗДІЛ 3

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ РОСІЇ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ У ПЕРІОД ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ ПРОТИ УКРАЇНИ

3.1. Підстави відповідальності Росії за порушення прав дітей у період збройного конфлікту проти України

Права дитини в Україні завжди були під особливим захистом. Зокрема, правове регулювання здійснюється Конституцією України, Сімейним кодексом України, законами та підзаконними актами. Права дитини також закріплені в міжнародних документах. Відповідно до ст. 1 Конвенції ООН про права дитини «...дитиною є кожна людська істота до досягнення нею 18 років, якщо згідно із законом, застосовним до цієї особи, вона не досягає повноліття раніше» [69].

У преамбулі Загальної декларації прав людини зазначається, що «внаслідок фізичної та психічної незрілості дитина потребує особливого захисту та піклування, включаючи належний правовий захист» [4].

Як бачимо, міжнародна спільнота встановлює особливий статус дитини та необхідність її правового захисту. Крім того, існують міжнародні документи та угоди, згідно з якими учасники війни повинні прагнути завдати якомога менше шкоди мирному населенню, в тому числі дітям. Питання захисту дітей в умовах воєнного конфлікту регулюються Женевською конвенцією про захист цивільного населення [39], IV Гаазькою конвенцією про закони і звичаї сухопутної війни [70], Конвенцією про закони і звичаї війни на суходолі та іншими міжнародно-правовими нормами у сфері захисту людей та дітей від отримання різноманітної шкоди, яких Росія систематично не дотримується [71].

Таким чином, діти як частина цивільного населення користуються загальним захистом, передбаченим Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни (GC IV) 1949 року та Додатковим

протоколом 1977 року до Женевських конвенцій про захист жертв війни (ДП I). Зазначені документи в обов'язковому порядку забороняють напади на мирних жителів, напади невибіркового характеру, а також застосування невибіркової зброї. Усі вони були варварськи порушені Росією під час обстрілів Маріуполя, Києва, Харкова, Херсона, Чернігова та інших населених пунктів і спровокували численні жертви серед дітей. Такі дії кваліфікуються як військові злочини та злочини проти людяності та є частиною державної політики Росії, яка полягає в повному ігноруванні та недотриманні основних правил ведення війни.

Крім загального захисту цивільного населення, діти є окремою категорією, яка потребує особливого захисту від загроз і небезпек війни. Спеціальні норми міжнародного гуманітарного права щодо захисту дітей під час міжнародного збройного конфлікту містяться в статті 77 ДП I, яка визначає, що діти користуються особливою повагою, їм надається захист і допомога, необхідні з огляду на їхній вік або з будь-якої іншої причини, а також захист від будь-якого виду непристойного нападу.

Крім того, спеціальні норми міжнародного гуманітарного права визначають заходи щодо захисту дітей під час евакуації, створення безпечних зон і місцевостей (ст. 14, 17, ч. 1 ст. 24 Основ IV, ч. 1 ст. 70, ст. ДП I), під час догляду (піклування) за ними та провадження виховної діяльності (ст. 23, ч. 1 ст. 24, ст. 50 Основ IV Закону), під час виявлення дітей та реєстрації їх родинних зв'язків (ст. 24 -26, ч.2 ст.50 Основного Закону IV, ст.74 ДП I).

Звичаєве міжнародне гуманітарне право, а також Конвенція ООН про права дитини прямо стверджують, що діти мають право на особливу повагу та захист під час збройного конфлікту. Окремі заборони стосуються участі дітей у збройних конфліктах. Серед них заборона призову дітей до лав збройних сил та допуск дітей до участі у бойових діях. Ці заборони містяться у Факультативному протоколі про участь дітей у збройних конфліктах 2000

року та Декларації про захист жінок і дітей у надзвичайних ситуаціях і збройних конфліктах 1974 року. [72].

Імперативність і непереборність вищезазначених норм міжнародного права щодо захисту дітей під час збройних конфліктів не заважає Росії грубо їх порушувати. Вбивства та поранення дітей, руйнування шкіл і лікарень, недопущення гуманітарної допомоги, примусове переміщення мирного населення, в тому числі дітей, на територію Російської Федерації, свідчать про цілеспрямованість таких дій по всій Україні.

Резолюція Ради Безпеки ООН 1261 (1999) визначає шість серйозних порушень проти дітей під час збройного конфлікту. Ці порушення є предметом щорічної доповіді Генерального секретаря ООН «Діти та збройні конфлікти» та щорічної доповіді Спеціального представника Генерального секретаря з питань дітей та збройних конфліктів. Вони включають:

- 1) вербування та використання дітей;
- 2) вбивства та каліцтва дітей;
- 3) зґвалтування та інші форми сексуального насильства над дітьми;
- 4) напади на школи, лікарні та пов'язаних з ними осіб, які охороняються;
- 5) викрадення дітей;
- 6) відмова у доступі дітей до гуманітарної допомоги [72].

Наразі є достатні підстави вважати, що російські військовослужбовці здійснюють на території України щонайменше п'ять видів серйозних порушень міжнародного гуманітарного права: вбивства та калічення дітей, зґвалтування та інші форми сексуального насильства щодо дітей, напади на школи, лікарні та осіб, які не перебувають під захистом, викрадення дітей і відмова в доступі до гуманітарної допомоги. Ці серйозні порушення міжнародного гуманітарного права є військовими злочинами.

Масові вбивства та каліцтва дітей вчиняються військовослужбовцями ЗС РФ на всій території України. Так, 24 лютого сім'я 56-річних Анни та Олега Федьків, їхня невістка Ірина Федько та двоє онуків Софія та Іван

намагалися евакуюватись із села Веселе Херсонської області, яке було захоплене частинами ЗС РФ, до м. Нова Каховка. Вже на виїзді з села Веселе цивільне авто з родиною було розстріляно підрозділами ЗС РФ зі стрілецької зброї. Загинула вся родина, зокрема шестирічна дівчинка та півторамісячний хлопчик.

Найбільш аморальним і незрозумілим є сексуальне насильство, яке вчиняють російські військовослужбовці над дітьми. Так, масово з'явилися повідомлення про зґвалтування дівчаток до 10 років в місті Ірпінь. Одну з них, 9-річну дівчинку, зґвалтували 11 різних людей, а потім жорстоко вбили [72].

Напади на школи, лікарні та, пов'язаних з ними, охоронюваних осіб є усталеною практикою військ Російської Федерації на території України. Так, 25 лютого підрозділи ЗС РФ обстріляли цивільні об'єкти в місті Охтирка (Сумська область), у тому числі дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) «Сонечко» ракетами залпового вогню «Град» і «Ураган». Внаслідок обстрілу троє людей загинули на місці, у тому числі троє дітей, отримали поранення різного ступеню тяжкості. Двоє поранених, у тому числі одна дитина, померли того ж дня в лікарні. Інша дитина, семирічна Аліса, померла наступного дня.

Лікарні та медичні установи постійно атакують російські війська. Агресор не зупиняється ні перед дитячим відділенням, ні перед пологовим будинком. Так, 9 березня підрозділи ЗС РФ завдали авіаудару по дитячій лікарні та пологовому будинку Маріуполя, внаслідок чого загинули троє людей, у тому числі одна дівчинка, 17 осіб отримали поранення різного ступеня тяжкості. Зруйновано приміщення лікарні, дитяче та терапевтичне відділення.

Внаслідок військової агресії Російської Федерації проти України та активних бойових дій на території Донецької області з 24.02.2022 року в області вжито дієвих заходів щодо евакуації дітей у безпечні місця [73].

Усі вихованці закладів із цілодобовим перебуванням дітей переселені в безпечні місця за межі області (772 дитини з 17 закладів різних типів, форм власності та підпорядкування, з них 481 дитина-сирота та дитина, позбавлена батьківського піклування).

Також з 24 лютого 2022 року в області проводяться заходи щодо евакуації в безпечні місця дітей, у тому числі дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються в дитячих будинках сімейного типу, прийомних сім'ях та перебувають під опікою громадян.

Станом на 1 вересня 2022 року вже переселено (евакуйовано) та влаштовано до сімейних форм виховання 2298 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

На підконтрольній Україні території перебуває 707 дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються в сімейних формах виховання. З ними ведеться постійна робота з евакуації в безпечніші місця країни.

Загалом лише з донецької області станом на 1 вересня 2022 року вдалося евакуювати майже 13 тисяч громадян [73].

Розуміючи актуальність вирішення проблем евакуації громадян, запроваджено надання екстрених (кризових) соціальних послуг, що забезпечує оперативне, протягом доби, прийняття рішення про надання соціальних послуг за однією заявою особи (консультування), соціальної підтримки, догляду, притулку тощо).

Враховуючи, що внаслідок стресу всі громадяни потребують психологічної підтримки, таку допомогу надають працівники центрів соціального обслуговування та центрів надання соціальних послуг, а це не лише психологи, а й спеціалісти із соціальної роботи, соціальні працівники, які мати необхідний рівень підготовки, практичні навички. Вони першими зустрічають вимушено переміщених осіб, надають їм першу допомогу, заспокоюють, оцінюють ситуацію кожної окремої особи чи родини, ступінь ризику перебування в ситуації глибокої кризи (зокрема, депресії, втрати

сенсу життя або суїцидальні нахили). [73]. Під час війни діти – в різній мірі – зіштовхуються з двома типами травматичних подій: несподівані травматичні події та довготривалі несприятливі події, що зумовлюють виникнення непродуктивних стратегій подолання труднощів. У результаті діти значно частіше, ніж їх однолітки без досвіду перебування на війні, страждають від таких проблем як тривожний розлад, посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), депресія, дисоціативні розлади (добровільна соціальна ізоляція, деперсоналізація, дереалізація, небажання розмовляти, кататонічний синдром), поведінкові розлади.

Згаданий Маріуполь разом із Тростянцем, Волновахою, Бучею та Ірпенем став свідком ще одного серйозного порушення російських військ — недопуску гуманітарної допомоги. Сотні дітей у названих містах (і деяких інших) тривалий час перебувають і/або продовжують перебувати в холодних притулках, позбавлені доступу до елементарних речей – води, їжі, теплого одягу, медичного обслуговування. Жахливим підтвердженням цього стала смерть шестирічної дівчинки Тані в Маріуполі від зневоднення 8 березня. І це лише один приклад із сотень і тисяч інших випадків загибелі українських дітей, їх поранень, хвороб і страждань, спровокованих агресією Російської Федерації проти України.

3.2. Особливості процедури та види відповідальності Росії за порушення прав дітей у період збройного конфлікту проти України

Право дітей, які постраждали від збройних конфліктів, на захист та піклування визначено Конвенцією ООН про права дитини (ст. 38), Факультативним протоколом до Конвенції ООН про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. (ратифіковано Україною 23.06.2004), Закону України «Про охорону дитинства» (статті 1, 30 і 30¹), Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньопереміщених осіб» (ст. 7). , 9, ч. 8, 9 ст. 11), Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» (статті

1, 7). Держава зобов'язана вживати всіх можливих заходів для забезпечення захисту та піклування про дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту. Участь дітей у бойових діях і збройних конфліктах, включаючи вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання дітей з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання дітей у бойових діях та збройних конфліктах забороняються конфлікти, залучення та/або залучення дітей до воєнізованих чи збройних формувань, не передбачених законами України, пропаганда війни. Держава вживає всіх можливих заходів для недопущення призову та використання дітей у бойових діях і збройних конфліктах, виявлення призовних дітей та звільнення їх з військової служби.

Держава вживає всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій та збройних конфліктів, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, піклування про них та возз'єднання з членами сім'ї, у тому числі розшук, звільнення з полон, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон. Якщо вік особи не встановлено і є підстави вважати, що ця особа є дитиною, їй надається захист, передбачений цією статтею, до встановлення віку. Усі дії держави щодо захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій та збройних конфліктів, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, здійснюються відповідно до норм міжнародного гуманітарного права.

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування в першочерговому порядку здійснюють переселення дітей, які опинилися або можуть опинитися в зоні воєнних дій чи збройних конфліктів, у безпечні райони. Вивезення дітей здійснюється разом з батьками, законними представниками або за їх згодою без супроводу або з іншими особами. [74].

З 24 лютого 2022 року органи прокуратури активно фіксують факти вчинення воєнних злочинів проти дітей, більшість яких зареєстрована за

статтею 438 Кримінального кодексу України (порушення законів та звичаїв війни, тобто вчинення воєнних злочинів).

Документування військових злочинів проти дітей здійснюється за п'ятьма видами серйозних порушень: убивство та каліцтво дітей (заподіяння їм шкоди внаслідок обстрілів), сексуальне насильство над дітьми, напади на школи, лікарні (їх руйнування та пошкодження) та осіб, які перебувають під захистом, викрадення дітей (примусове переміщення) та відмова в доступі до гуманітарної допомоги (умисне перешкоджання безпечній евакуації) [57].

Зараз розслідуються факти вбивства дітей та заподіяння їм шкоди внаслідок обстрілів із застосуванням будь-якої зброї та техніки, як безпосередньо, так і через пошкодження будівель та транспорту.

Щоранку на офіційному сайті Генпрокуратури публікується інформація про кількість постраждалих дітей, і ця цифра сягає майже 500 дітей, загиблих і постраждалих. Тобто щодня в Україні від зброї російських військ гине щонайменше четверо дітей, ще семеро дітей отримують поранення, які є небезпечними для їхнього життя та здоров'я та часто призводять до інвалідності. Найбільше дітей постраждало в Києві, Донецькій, Харківській, Чернігівській, Миколаївській, Луганській, Херсонській, Запорізькій, Житомирській, Сумській областях та у місті Києві [57].

Однак через неможливість обстежити місця обстрілів та території, де тривають активні бойові дії та які тимчасово окуповані, ці дані не вважаються остаточними. Справжню кількість жертв можна буде встановити лише після огляду зруйнованих об'єктів та ідентифікації загиблих мирних жителів у таких містах, як Маріуполь, Буча, Ворзель, Гостомель, Чернігів тощо [72].

Напади на навчальні та медичні заклади, їх руйнування та пошкодження здійснюються Збройними силами Російської Федерації по всій території України. Так, з 24 лютого в Донецькій, Харківській, Миколаївській, Сумській, Київській, Херсонській областях, а також у місті Києві

пошкоджено 928 навчальних закладів, з них 84 повністю зруйновано внаслідок бомбардувань та обстрілів з боку ЗСУ. Збройні сили Росії. Крім того, зруйновано та пошкоджено понад 40 дитячих закладів, у тому числі медичні установи, школи мистецтв, спортивні споруди, бібліотеки.

Відмова в доступі до гуманітарної допомоги, зокрема шляхом свідомого перешкоджання безпечній евакуації мирного населення, включно з дітьми, здійснюється російськими військовими з перших днів окупації окремих територій. Російська армія навмисно блокує гуманітарні коридори як для доставки їжі та медикаментів, так і для евакуації жінок з дітьми та людей похилого віку в Київській, Чернігівській, Сумській, Луганській, Донецькій, Херсонській та інших областях. Крім того, російські військовослужбовці свідомо розстрілюють мирних жителів, які намагаються тим чи іншим способом евакуюватися з окупованої території [72].

Крім описаних видів злочинів проти дітей, які наразі розслідуються прокуратурою, важливо також своєчасно виявити та зафіксувати інші злочини проти дітей, пов'язані з міжнародним збройним конфліктом, зокрема вербування та використання дітей для безпосередня участь у бойових діях.

Міжнародна кримінальна відповідальність вищого військово-політичного керівництва Росії за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права (тобто за вчинення військових злочинів), у тому числі злочини проти дітей, а також кримінальна відповідальність кожного російського військовослужбовця, який вчинив військовий злочин – це питання часу. Для цього Міжнародний кримінальний суд уже проводить розслідування, іноземні правоохоронні органи відкривають провадження проти російських військових, а українські правоохоронні органи розслідують сотні злочинів, пов'язаних з порушенням законів і звичаїв війни, тобто вчинення військових злочинів.

Міжнародний кримінальний суд (МКС) має юрисдикцію щодо розслідування та судового переслідування високопосадовців, винних у

військових злочинах, у тому числі проти дітей. Перелік військових злочинів міститься у статті 8 Римського статуту МКС.

Зазначені вище п'ять видів серйозних посягань на дітей, вчинених російськими військовослужбовцями на території України, залежно від обставин можуть бути кваліфіковані як різні військові злочини. Наприклад, умисне вбивство; умисне заподіяння тяжких страждань або тяжкого тілесного ушкодження чи шкоди здоров'ю; умисний напад на мирне населення; незаконна депортація чи передача, або незаконне затримання; умисний напад на цивільні об'єкти; напад на незахищені та невійськові об'єкти, міста, села, будівлі або їх обстріл будь-якими засобами; умисний напад на будівлі, призначені для потреб релігії, освіти, мистецтва, науки, лікарні; застосування зброї, боєприпасів, засобів і методів невибіркових дій; умисний напад на медичні заклади, транспорт і персонал; умисне вчинення дій, що піддають мирне населення голоду, зокрема умисне перешкоджання наданню гуманітарної допомоги,

Охарактеризовані порушення щодо дітей, які можна кваліфікувати як військові злочини, є предметом вивчення та аналізу Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду в рамках заяв України від 21 листопада 2013 року. 2 березня 2022 року Прокурор Міжнародного кримінального суду повідомив, що керівництву Міжнародного кримінального суду про своє рішення негайно розпочати активне розслідування ситуації в Україні. «Активне розслідування» – наступний етап після попереднього вивчення ситуації. «Ми повинні наполягати на нульовій толерантності до будь-яких злочинів, пов'язаних із сексуальним, гендерним насильством або злочинами проти дітей», – сказав під час брифінгу прокурор МКС Карім Хан [72].

На сьогодні всі злочини, вчинені військовослужбовцями ЗС РФ щодо дітей, ретельно фіксуються та документуються правоохоронними органами України, правозахисними організаціями та установами. Така діяльність забезпечує створення незаперечної доказової бази вчинення в Україні представниками Росії міжнародних злочинів проти дітей. Доказова база

використовуватиметься прокуратурою Міжнародного кримінального суду, правоохоронними органами України та іноземних держав (за принципом універсальної юрисдикції) для переслідування військових злочинців.

Відповідальність за воєнні злочини індивідуальна. Їх вчиняють конкретні люди. Насамперед відповідальність лежить на тих, хто віддає злочинні накази: головнокомандувач і командири несуть більшу відповідальність, ніж виконавці. Особливість воєнних злочинів у тому, що вони екстериторіальні. Законодавства більшості країн дозволяють судити на їхній території людину, яка вчинила воєнний злочин навіть в іншій частині світу, навіть не проти їхніх власних громадян.

Ще один спосіб притягнення до відповідальності – це міжнародні суди. Один із них – Міжнародний кримінальний суд у Гаазі. І зараз прокурор Міжнародного кримінального суду розпочав розслідування щодо війни в Україні.

Проблема з міжнародними судами полягає в тому, як змусити країну та людей, які вчиняли злочини, із цим судом співпрацювати. Сподіватися, що країна самостійно видасть своїх злочинців, дуже складно. Але військові злочини не мають терміну давності. Після Другої світової війни людей і через 70 років судили за злочини. Тому вже зараз треба фіксувати та документувати ці злочини та порушення.

У жовтні 1992 року Рада Безпеки ООН заснувала комісію з розслідування та аналізу інформації про порушення Женевських Конвенцій на території колишньої Югославії. Трохи більше ніж за рік фахівці розглянули 65 тисяч матеріалів, провели 32 дослідницькі місії. Висновок був один: ООН має негайно створити судовий орган для розслідування та покарання воєнних злочинців. У травні 1993 року і був створений Міжнародний трибунал з колишньої Югославії.

По сьогодні було звинувачено більше ніж 161 особу за серйозні порушення міжнародного права, міжнародного гуманітарного права, які мали місце на території колишньої Югославії. Осіб, винних у цих порушеннях,

притягають до відповідальності. На сьогодні вже покарано 114 осіб, проти 47 осіб порушені кримінальні справи. 25 осіб зараз перебувають на лаві підсудних, ідуть судові процеси. Троє чекають вироку суду. Проти сімох осіб ведеться досудове слідство і троє в бігах.

Отже, міжнародним правом чітко встановлені правила поведінки воюючих сторін – заборонено жорстоке поводження з військовополоненими та цивільним населенням; забороняється атакувати чи бомбардувати незахищені міста, селища, будівлі; встановлений обов'язок нападаючої сторони попереджувати про бомбардування; забороняється грабувати захоплені населені пункти; встановлені заборони на руйнуванні історичних об'єктів та таких, що мають високу культурну цінність. Юридичне визнання російської агресії одразу переводить її в статус порушника законів та звичаїв війни, які встановлені нормами міжнародного права. А отже, є підстави для притягнення держави-агресора до відповідальності.

3.3. Шляхи удосконалення захисту прав дітей під час військової агресії РФ проти України

Сучасний стан українського законодавства потребує вдосконалення щодо вимог, дотримання прав та інтересів дітей, переміщених з АР Крим, непідконтрольної території Донецької та Луганської областей, як такого, що дає дітям можливість розвивати свої потенціал як громадян України, як повноцінних відповідальних членів суспільства. Хоча в напрямку законодавчого вирішення проблеми забезпечення прав та інтересів дітей в Україні проведено значну роботу, водночас період тимчасової окупації та воєнних дій в Україні виявив прогалини в нормативно-правовому захисті прав дитини в умовах воєнного конфлікту. Зважаючи на це, Комітет ООН чітко закликав український уряд реформувати соціальну сферу для забезпечення захисту прав дітей та боротьби з насильством і жорстоким поводженням щодо них. У цьому контексті першочерговим завданням є

подолання законодавчих прогалин у сфері захисту прав дітей у збройному конфлікті. Національне законодавство України має бути приведено у відповідність до вимог міжнародно-правових актів.

Йдеться про вимоги факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (ратифікований Україною 23 червня 2004 року); Римський статут Міжнародного кримінального суду (підписаний від імені України 20 січня 2000 р.); Конвенція Міжнародної організації праці № 182 про заборону та негайні заходи щодо викорінення найгірших форм дитячої праці (ратифікована Україною 5 жовтня 2000 р.); Резолюції Ради Безпеки ООН приймалися з 1999 по 2014 роки, яких налічується 17 [75] і які стосуються захисту та реабілітації дітей, які постраждали внаслідок військового конфлікту; Паризькі зобов'язання щодо захисту дітей від незаконного вербування чи використання збройними силами або збройними групами, прийняті у 2007 році (та підписані Україною); Паризькі принципи та настанови для дітей, пов'язаних із збройними силами чи озброєними групами. Ці правові акти формують гуманітарну стратегію Європейського Союзу щодо захисту дітей у збройних конфліктах. Ратифікувавши Факультативний протокол до Конвенції про участь дітей у збройних конфліктах, Україна підтвердила готовність протистояти згубним наслідкам війни для дітей. Зазначений протокол став частиною національного законодавства. Але це законодавство не визначає, чи є Факультативний протокол законом прямої дії та чи можна його безпосередньо застосовувати в суді для захисту прав дітей. А це ускладнює процедуру захисту дітей, постраждалих у військових конфліктах в Україні [76].

Україна не ратифікувала Статут Міжнародного кримінального суду, який створює стан безкарності для осіб, які вчиняють злочини проти дітей, визнані злочинами міжнародним законодавством з прав людини та Римським статутом [76], та порушує принцип невідворотності покарання за осіб, які вчиняють військові злочини проти дітей. Національне законодавство

потребує доповнення нормами, які б забороняли або запроваджували кримінальну відповідальність за вербування та використання у збройних конфліктах осіб віком до 18 років. У зв'язку з цим стаття 30 Закону України «Про охорону дитинства», зокрема, нормою про заборону участі дітей у воєнних діях і збройних конфліктах визначено, що участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах допускається шляхом створення дитячих воєнізованих формувань та формування і проведення серед дітей пропаганди війни і насильства. Наразі КК України не передбачає застосування екстериторіальної юрисдикції щодо злочинів згідно з Факультативним протоколом. Закон України «Про охорону дитинства» потребує вдосконалення в частині захисту прав та найкращих інтересів дітей в умовах збройного конфлікту. Зокрема, це стосується дітей та сімей, які перебувають (перебували) у зоні воєнного конфлікту та яким законодавством України має бути наданий перелік соціальних послуг. Дотримання Україною міжнародних стандартів захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів є важливою передумовою інтеграції нашої країни до європейської спільноти та дотримання загальнолюдських цінностей. Держава має забезпечити імплементацію міжнародних і регіональних норм і стандартів у сфері захисту прав дитини та міжнародного гуманітарного права [77].

Важливим кроком захисту прав дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів є ухвалення Закону України від 26 січня 2016 р. «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» [78]. Документ спрямований на поліпшення системи забезпечення прав дітей в Україні шляхом удосконалення механізмів і процедур ухвалення рішень щодо захисту дитини за місцем її проживання, підтримки сімей з дітьми, які потрапили в складні життєві обставини, постраждали внаслідок воєнних дій чи збройних конфліктів. Законом вносяться зміни до 9 чинних законів України, спрямовані на узгодження чинного законодавства з Конвенцією ООН про права дитини. Зокрема, закон дає визначення таким поняттям, як

«забезпечення найкращих інтересів дитини», «діти, які перебувають у складних життєвих обставинах», «діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів». Норми закону забороняють участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, зокрема й вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання у військових конфліктах чи діях. Крім того, удосконалюється процедура реєстрації дітей, які є внутрішньо переміщеними особами. Зокрема, діти віком старше 14 років можуть самостійно зареєструватись в органах соціального захисту. Чітко визначена процедура реєстрації дітей віком до 14 років, що переїхали з тимчасово окупованих територій без супроводу батьків. Також законом вносяться зміни до Сімейного кодексу щодо розвитку нової форми сімейного виховання дітей – це «сімейний патронат», що дозволить уникнути негативного для дитини досвіду інтернатного виховання і забезпечить її тимчасове проживання в умовах, максимально наближених до сімейних [78].

Дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів – була поранена, контужена, покалічена, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена чи незаконно вивезена за межі України, була залучена до військових формувань чи незаконно утримувалась, зокрема, в полоні [78]. Зазначимо, що захист дітей від насильства під час збройних конфліктів є однією з найважливіших прерогатив Ради Європи. Рада Європи не прийняла спеціального договору про захист дітей від насильства під час збройних конфліктів, але розроблено ряд інституційних актів рекомендаційного характеру, адресованих парламентам і урядам держав-членів Ради Європи.

У звіті Державного департаменту Сполучених Штатів Америки (далі – США) від червня 2016 року наголошується, що українському уряду стало відомо, що до складу дитячого батальйону, а саме батальйону імені Святого

Георгія Побідоносця, входять діти до 12 років [79, с. 381]. Бойовики вербували дітей до батальйону на непідконтрольній українській державі території та в місцях, де влада не може забезпечити національні та міжнародні норми щодо заборони участі та використання дітей у збройних конфліктах. Нормативно-правове визначення поняття «дитина-солдат» у міжнародно-правовому полі почало з'являтися в середині 1970-х років ХХ ст. Водночас сформувалися норми, які забороняють та встановлюють кримінальну відповідальність за залучення дітей до участі у бойових діях.

Таким чином, у Паризьких принципах щодо дітей, які беруть участь у збройних силах або збройних групах 2007 року, дитина, пов'язана з цими асоціаціями, визначається як будь-яка особа віком до 18 років, яка зараз або раніше завербована або використовується збройними силами чи збройними групами в будь-якій якості, включаючи, але не обмежуючись, дітей, хлопчиків і дівчаток, які використовуються як бійці, носильники, розвідники або в сексуальних цілях [80].

У Факультативному протоколі до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах термін «дитина-солдат» означає: 1) будь-яку особу віком до 18 років, яка бере безпосередню участь у бойових діях як член уряду. Збройні сили; 2) будь-яка особа віком до 18 років, яка була примусово призвана до урядових збройних сил; 3) будь-яка особа віком до 15 років, добровільно призвана до лав збройних сил держави; 4) будь-яка особа віком до 18 років, яка була завербована або використана у військових діях збройними силами, відмінними від збройних сил держави.

Крім того, у Факультативному протоколі до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, ратифікованому Верховною Радою України 23 червня 2004 р., у ст. 4 зазначено, що «збройні формування, крім збройних сил держави, ні в якому разі не можуть вербувати або використовувати у військових діях осіб, які не досягли 18-річного віку» [81]. Крім того, воєнним злочином є вербування та використання дітей віком до 15 років для участі у бойових діях, згідно з абз.

XXVI п. 2 (а) ст. 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Українське законодавство в цілому відповідає нормам міжнародного кримінального та гуманітарного права щодо заборони залучення дітей до бойових дій. Так, ст. 30 «Заборона участі дітей у воєнних діях і збройних конфліктах» Закону України «Про охорону дитинства» забороняється «участь дітей у воєнних діях і збройних конфліктах, у тому числі вербування, фінансування, матеріальне забезпечення, навчання дітей з метою використання у збройних конфліктах інших держав або насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади чи порушення територіальної цілісності, а також використання дітей у бойових діях і збройних конфліктах, залучення та/або залучення дітей до воєнізованих чи збройних формувань, не передбачені законами України пропаганда війни». Також вітчизняне законодавство регламентує відповідальність за ст. 304 «Втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність» Кримінального кодексу України, а саме наголошується на покаранні за «втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, у пияцтво, жебракування, азартні ігри», яке карається позбавленням волі на строк від трьох до сім років [82].

Проте сьогодні необхідно, щоб в Кримінальному кодексі України було передбачено окремі категорії злочинів, вчинених проти дітей під час збройних конфліктів, зокрема, встановлено кримінальну відповідальність за вербування чи залучення дітей до участі у збройних конфліктах іншим способом. Отже, військова агресія на сході України застала державну владу в розгубленості. Як наслідок, переважна більшість змін до законодавства стосувалася порядку реєстрації внутрішньо переміщених осіб та виплати компенсацій, але часто залишалися поза увагою інші питання.

Першочерговим питанням є необхідність встановлення обліку дітей, які перебувають на території бойових дій, моніторингу їхнього становища та забезпечення їхніх прав, а також обліку дітей, які проживають у населених пунктах, розташованих на лінії зіткнення, та перебувають у складних психологічних та соціо-соціальних ситуаціях. економічні умови. Все

вищевикладене дозволяє дійти висновку про необхідність: - забезпечити ведення достовірної статистики щодо всіх категорій дітей, а саме: тих, які проживають на території проведення воєнних дій і збройних конфліктів; у населених пунктах, розташованих на лінії зіткнення; діти-переселенці, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування; ті, хто отримав поранення; мертві; звіти про вступників, які вступили до ВНЗ України з тимчасово окупованої території або території проведення антитерористичної операції; запровадити кримінальну відповідальність за залучення дітей до збройних сил і формувань; надавати постійну інформацію цивільним особам і військовим про ризики та наслідки залучення дітей до збройних конфліктів та про права постраждалих дітей; для неповнолітніх, які були залучені до військових частин, розробити програми психологічної реабілітації та адаптації дітей та забезпечити можливість їх проходження [83].

Сьогодні одним із пріоритетних напрямів роботи служби у справах дітей є вжиття вичерпних заходів щодо тимчасового влаштування дітей у сім'ї родичів, знайомих та вже сформовані сім'ї патронатних вихователів відповідно до пункту 31 Порядку провадження органів опіки та піклування у Діяльність, пов'язана із захистом прав дитини, 800, затверджена постановою КМУ від 24 вересня 2008 р. № 866 (тимчасове влаштування дітей). У новому розділі «Порядок провадження органами опіки та піклування заходів щодо захисту прав дитини» передбачено спрощений пакет документів для родичів, які бажають взяти дитину під опіку, піклування: «заява; копія паспорта громадянина України; документи, що підтверджують родинні зв'язки між особою та дитиною; довідка нарколога та психіатра про відсутність обліку; довідка про наявність чи відсутність судимості, видана територіальним центром надання служби МВС за місцем проживання заявника або через портал «Дія». У разі неможливості її отримання кандидат в опікуни, піклувальники подає заяву про непритягнення його до кримінальної відповідальності згідно з статтею Кримінального кодексу України, визначених пунктом 10 частини першої статті 212 Сімейного кодексу. в Україні.

Відповідальність за достовірність наданої службі у справах дітей інформації про відсутність судимості несуть опікуни чи піклувальники» [84].

Під час дії воєнного стану кандидати в опікуни та піклувальники також були введені необов'язковими. навчальний курс з питань виховання дітей, які залишилися без піклування батьків. Вирішуючи болючі питання оперативного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, зокрема шляхом встановлення опіки чи піклування в умовах воєнного стану, законодавець водночас працює намітити новації у правовому регулюванні цих питань з огляду на майбутній розвиток України, який постійно буде пов'язаний з розвитком цифрових технологій. Тому питання, врегульовані постановою Кабінету Міністрів України від 31 травня 2022 р. «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо цифровізації процесу Особливе значення мають питання влаштування дітей у сімейні форми виховання» [85].

Зокрема, постанова зобов'язує Міністерство цифрової трансформації «забезпечити у п'ятимісячний термін удосконалення Єдиного державного веб-порталу електронних послуг та процесів його інформаційної взаємодії з відповідними базами даних, державними реєстрами та інформаційними системами для цифровізація процесів влаштування дітей у сімейні форми виховання», а також вносить суттєві новаторські зміни до Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності щодо захисту прав дитини, доповнюючи його новими пунктами 40-1, 40-2 [86].

Багато зусиль уже здійснюється. Повідомляється, що Польща розпочала розслідування агресії стосовно вторгнення в Україну згідно зі ст. 117 свого кримінального кодексу. Група видатних юристів і громадських діячів опублікувала заяву, в якій закликала країни «погодитися надати спеціальному кримінальному трибуналу юрисдикцію, що походить з національних кримінальних кодексів та загального міжнародного права, а також надати такому суду юрисдикцію для розслідування дій як виконавців злочину агресії проти України, так тих, хто матеріально сприяв чи

організував вчинення цього злочину». У дуже короткий строк ця ініціатива була започаткована та обговорена висококваліфікованою групою у Chatham House, на якій міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба закликав створити трибунал, чітко зазначивши, що ця заява була зроблена офіційно (18:12). Під час цього обговорення Філіп Сендс заявив, що низка «дуже значущих країн» сприймають цю ідею «дуже серйозно» (43:56). На додаток до цієї ініціативи, було також запропоновано, що Генеральна Асамблея ООН могла б співпрацювати з Україною у створенні змішаного трибуналу. Зусилля в цьому напрямку були схвалені організацією «Старійшини» (The Elders) [20].

Зростаюча політична воля щодо притягнення до кримінальної відповідальності за цю конкретну агресивну війну вражає як публічністю навколо неї, так і її історичною рідкістю. Виникає багато питань, що стосуються юрисдикції, імунітетів та доцільності таких ініціатив. Розглядаючи ці питання нижче, один аналітичний висновок, серед багатьох, стає зрозумілим. Створення трибуналу за підтримки резолюції Генеральної Асамблеї ООН поставило б його на найміцнішу основу. Однак перш ніж розглядати кожне з цих питань, необхідно спочатку з'ясувати обсяг кримінальної відповідальності за агресію.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищевикладене ми прийшли до наступних висновків:

1. Інститут міжнародного захисту прав дитини є сукупністю міжнародно-правових принципів і норм, що визначають права і свободи дітей, що встановлюють зобов'язання держав щодо забезпечення та практичного втілення в життя (реалізації) цих прав і свобод, а також міжнародні механізми контролю за виконанням державами своїх міжнародних зобов'язань.

Досвід Республіки Нігер у подоланні названих проблем дозволяє запропонувати рекомендації для країн, які також мають схожі труднощі і які можуть бути використані Радою Безпеки ООН у справі забезпечення миру та міжнародної безпеки:

Відповідно до принципу сумлінного співробітництва, державам пропонується надавати необхідну допомогу озброєнням та людською силою країнам, які не в змозі самотужки протистояти терористичним угрупованням.

Будучи стурбовані стражданнями дітей у збройних конфліктах, рекомендується спільними зусиллями підтримати фінансову та гуманітарну допомогу ті країни, які не можуть самотійно впоратися з реабілітацією дітей, які постраждали у збройних конфліктах.

2. Військова агресія на сході України привела державну владу в розгубленість. Як наслідок, переважна більшість законодавчих змін стосувалася процедур реєстрації ВПО та виплати компенсацій, але інші питання часто залишалися поза увагою. Першочерговим є необхідність обліку дітей, які перебувають на території проведення АТО, моніторингу їхнього становища та забезпечення їхніх прав, а також взяття на облік дітей, які проживають у населених пунктах, розташованих на лінії зіткнення та перебувають у складних психологічних та соціально-економічних умовах.

В міжнародному праві особливий статус дітей та необхідність їх правової охорони задекларовано у Загальній декларації з прав людини,

Конвенції ООН про права дитини. А захист прав дитини під час військових дій – Женевською конвенцією про захист цивільного населення та IV Гаазькою конвенцією про закони і звичаї війни на суходолі.

3. Сьогоднішні події в Україні свідчать про грубе та цинічне порушення прав і свобод українських дітей з боку Російської Федерації внаслідок військової (збройної) агресії проти України, яка є учасницею основних міжнародно-правових документів у сфері прав людини. Забезпечення конституційних прав і свобод постраждалих дітей та гарантій їх соціального захисту обумовлено отриманням відповідного правового статусу. Проте через неузгодженість конституційно-правової політики України чинне законодавство має низку прогалин та колізій, які ускладнюють або унеможливають належне забезпечення державних соціальних гарантій дітям, які постраждали від військової (збройної) агресії Російської Федерації проти України. Відповідно, сучасна конституційно-правова політика України має формуватися відповідно до міжнародно-правових стандартів у сфері прав дитини більш виважено та послідовно, своєчасно враховувати нові юридичні факти, що сприятиме вдосконаленню механізму правового регулювання у сфері прав дитини.

Найменш дослідженим у вітчизняній юридичній науці є питання визначення правового статусу дітей, які постраждали внаслідок воєнної (збройної) агресії Російської Федерації проти України. Найближчим завданням науки конституційного права є дослідження цих проблемних питань з метою підтримки формування якісної та науково обґрунтованої конституційно-правової політики у сфері прав дитини.

4. Права дитини завжди були під особливим захистом держави та міжнародної спільноти. В Україні правове регулювання прав дитини здійснюється Конституцією України, Законом України «Про сім'ю», Законом України «Про охорону дитинства» та іншими нормативно-правовими актами.

У міжнародному праві особливий статус дітей і необхідність їх правового захисту проголошено в Загальній декларації прав людини,

Конвенції ООН про права дитини. А захист прав дітей під час воєнних дій передбачено Женевською конвенцією про захист цивільного населення та IV. Гаазька конвенція про закони та звичаї сухопутної війни.

Було досліджено, що Російська Федерація систематично порушує міжнародні стандарти захисту прав дітей. Зокрема, порушується право на життя та захист від тортур, право на безпеку, особисту недоторканність і захист гідності, право на захист від сексуального насильства та інші права. Звичайно, ніщо не може притупити біль, який принесла нашим країнам російська окупація, але вкрай важливо зробити все, щоб агресор відповів за свої злочини.

5. Одним жахливим і жорстоким порушенням прав дітей є зґвалтування й інші форми насильства. Посилаючись на ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства», держава здійснює захист дітей від «усіх форм домашнього насильства та інших проявів жорстокого поводження з дитиною, експлуатації, включаючи сексуальне насильство, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють».

Досліджено, що Російська Федерація системно порушує міжнародні норми із захисту прав дітей. Зокрема, порушує право на життя та захист від катувань, право на безпеку, особисту недоторканність та захист гідності, право на захист від сексуального насильства та інші права. Звісно, ніщо не зможе втамувати той біль, який принесла на наші землі російська окупація, але вкрай важливо зробити все можливе, щоб притягнути країну-агресора до відповідальності за свої злочини.

Дії РФ у війні з Україною призводять до порушення таких прав дитини, як право на здоров'я, освіту, фізичний, духовний, моральний та соціальний розвиток, право дитини на користування найбільш досконалими послугами системи охорони здоров'я та засобами лікування хвороб і відновлення здоров'я, право на захист, право користування благами соціального забезпечення. Дітям, які були переміщені, які знаходилися у фільтраційних таборах, не надавалася своєчасна допомога з боку РФ, що порушує право на

користування засобами лікування та захисту охорони здоров'я (ст. 24 Конвенції про права дитини). Діти з міст, які бомбардувалися російськими військами, проводили тижні в бомбосховищах, що є порушенням права на розвиток (ст. 6 Конвенції про права дитини), психічні розлади в дітей, в яких на очах вбили батьків, яких піддалися гвалтуванню – це все є порушенням ст. 24-29 Конвенції про права дитини.

6. Під час російської війни жінки та діти-біженці часто стають жертвами насильства та торгівлі людьми. В Україні зафіксовано численні випадки викрадення українських дітей окупантами. За даними Міністерства закордонних справ України, 19 березня російсько-окупаційні війська незаконно вивезли на територію Росії 2389 дітей, які перебували в тимчасово окупованих районах Донецької та Луганської областей.

7. Права дитини як частина прав людини відіграють важливу роль у розвитку демократичної та правової держави. Незважаючи на численні порушення цих прав з боку Російської Федерації під час війни, наш уряд намагається вдосконалювати законодавство та підтримувати забезпечення та реалізацію всіх прав дітей. Проте лише вдосконалення законодавства недостатньо для ефективного забезпечення прав і свобод дитини. Держава зобов'язана створити ефективні гарантії реалізації прав дитини в умовах воєнного стану, виконувати соціальні функції, особливо у сфері охорони здоров'я, освіти, соціального забезпечення, розробити ефективний механізм захисту прав і свобод дитини, постраждалих від військового конфлікту.

8. В умовах воєнного стану держава дбає про інтереси дітей на такому ж рівні, як і в мирний час. Про це в основному свідчать такі фактори, як спрощений порядок передачі дитини під особисте піклування/піклування; «заборона» спрощеної процедури усиновлення; надання можливості дітям, які залишилися без батьків під час воєнного стану, тимчасово влаштуватися на виховання в сім'ї. Водночас ці питання, а також питання виїзду за кордон і подальшого повернення в Україну в нинішніх умовах потребують постійної підвищеної уваги з боку міністерств і відомств, громадських і міжнародних

організацій. Такі виклики потребують комплексного вирішення із залученням органів державної влади та представників громадянського суспільства. Першим кроком до їх вирішення стало створення Координаційного центру захисту прав дітей в умовах воєнного стану.

Варто назвати декілька шляхів вирішення проблеми міжнародного захисту прав дітей під час збройних конфліктів:

1. Основний акцент має бути зроблений на усуненні безкарності винних у злочинах проти дітей. Якщо донедавна основною проблемою була відсутність нормативно-правової бази, то зараз необхідно докласти максимум зусиль для її своєчасного та кваліфікованого застосування.

2. Необхідно удосконалити механізм взаємодії між міжнародними та регіональними організаціями для підвищення продуктивності роботи із захисту прав дитини.

3. Європейський Союз має у своєму розпорядженні різні інструменти для дій, такі як політичний діалог, демарші, багатостороння співпраця, операції з врегулювання криз, навчання. Європейський Союз спиратиметься на існуючі законодавчі ініціативи для консолідації, посилення та розвитку заходів Європейського Союзу щодо дітей, постраждалих від збройних конфліктів.

4. Зусилля щодо запобігання насильству щодо дітей та реагування на нього мають бути багатограними та відповідним чином адаптованими до форми насильства, навколишнього середовища та характеристик кривдників. Незалежно від того, які заходи вживаються, першочерговою турботою мають бути найкращі інтереси дитини.

9. Міжнародна спільнота встановлює особливий статус дитини та необхідність її правового захисту. Крім того, існують міжнародні документи та угоди, згідно з якими учасники війни повинні прагнути завдати якомога менше шкоди мирному населенню, в тому числі дітям. Питання захисту дітей регулюються Женевською конвенцією про захист цивільного населення, IV Гаазькою конвенцією про закони і звичаї сухопутної війни та іншими

міжнародно-правовими нормами у сфері захисту війни. жертв, яких Росія систематично не дотримується. Таким чином, діти як частина цивільного населення користуються загальним захистом, передбаченим Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни (GC IV) 1949 року та Додатковим протоколом 1977 року до Женевських конвенцій щодо захисту Жертви міжнародних збройних конфліктів (ДП I). Зазначені документи в обов'язковому порядку забороняють напади на мирних жителів, напади невибіркового характеру, а також застосування невибіркової зброї. Усі вони були варварськи порушені Росією під час обстрілів Маріуполя, Києва, Харкова, Херсона, Чернігова та інших населених пунктів і спровокували численні жертви серед дітей. Такі дії кваліфікуються як військові злочини та злочини проти людяності та є частиною державної політики Росії, яка полягає в повному ігноруванні та недотриманні основних правил ведення війни.

10. Міжнародна кримінальна відповідальність вищого військово-політичного керівництва Росії за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права (тобто за вчинення військових злочинів), у тому числі злочини проти дітей, а також кримінальна відповідальність кожного російського військовослужбовця, який вчинив військовий злочин, це питання часу. Для цього Міжнародний кримінальний суд уже проводить розслідування, іноземні правоохоронні органи відкривають провадження проти російських військових, а українські правоохоронні органи розслідують сотні злочинів, пов'язаних з порушенням законів і звичаїв війни, тобто вчинення військових злочинів.

Зазначені вище види серйозних посягань на дітей, вчинених російськими військовослужбовцями на території України, залежно від обставин можуть бути кваліфіковані як різні військові злочини.

11. Першочерговим питанням є необхідність встановлення обліку дітей, які перебувають на території бойових дій, моніторингу їхнього становища та забезпечення їхніх прав, а також обліку дітей, які проживають

у населених пунктах, розташованих на лінії зіткнення, та перебувають у складних психологічних та соціо-соціальних ситуаціях. економічні умови. Все вищевикладене дозволяє дійти висновку про необхідність: забезпечити ведення достовірної статистики щодо всіх категорій дітей, а саме: тих, які проживають на території проведення воєнних дій і збройних конфліктів; у населених пунктах, розташованих на лінії зіткнення; діти-переселенці, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування; ті, хто отримав поранення; мертві; звіти про вступників, які вступили до ВНЗ України з тимчасово окупованої території або території проведення антитерористичної операції; запровадити кримінальну відповідальність за залучення дітей до збройних сил і формувань; надавати постійну інформацію цивільним особам і військовим про ризики та наслідки залучення дітей до збройних конфліктів та про права постраждалих дітей; для неповнолітніх, які були залучені до військових частин, розробити програми психологічної реабілітації та адаптації дітей та забезпечити можливість їх проходження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кількість постраждалих дітей через повномасштабне вторгнення рф в Україну збільшилась. *Слово і діло*. 2022. 4 червня. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/06/04/novyna/bezpeka/kilkist-postrazhdalix-ditej-cherez-povnomasshtabne-vtorhnennya-rf-ukrayinu-zbilshylas>.
2. Декларация о защите женщин и детей в чрезвычайных обстоятельствах и в период вооруженных конфликтов : международный документ от 14 декабря 1974 г. (провозглашенный резолюцией 3318 (XXIX)). Генеральная Ассамблея ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_317#Text.
3. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_384
4. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021
5. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі у збройних конфліктах від 01 січня 2000 року. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_795
6. Дитинство під прицілом: права дитини в умовах збройних конфліктів на сході України. За ред. А. П. Буценка. Українська Гельсінська спілка з прав людини. Київ: КИТ, 2016. 82 с.
7. Про невідкладні заходи щодо забезпечення додаткових соціальних гарантій окремих категорій громадян: Указ Президента України від 29 жовтня 2014 року, № 835/2014. *Офіційний вісник України*. 2014. № 88. Ст. 2516.
8. Fertility rate, total. URL: https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.TFRT.IN?most_recent_value_desc=true&year_high_desc=true

9. United Nations Development Programme. Human Development Reports. Niger. Human Development Indicators. URL: <http://hdr.undp.org/en/countries/profiles/NER>
10. World population review. URL: <https://worldpopulationreview.com/countries/niger-population>
11. Child soldiers International Annual Report 2016-2017. URL: <https://reliefweb.int/report/world/child-soldiers-international-annual-report-2016-17>
12. Нигер на страже безопасности Европы. URL: <https://ru.euronews.com/2018/05/03/niger-europe-security>
13. African migration: trends, patterns, drivers. URL: <https://comparativemigrationstudies.springeropen.com/articles/10.1186/s40878-015-0015-6>
14. Niger increasing number of children killed and recruited by armed groups in sahels tri border area – new report. URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2021/09/niger-increasing-number-of-children-killed-and-recruited-by-armed-groups-in-sahels-tri-border-area-new-report/>
15. U.S. military. What we know and don't know about the deadly Niger Attack. URL: <https://edition.cnn.com/2017/10/18/politics/us-niger-investigation-what-we-know/index.html>
16. Law №. 2018-74 of 10 December 2018 on the protection and assistance of internally displaced persons: URL: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl->
17. Submissions to the United Nations Committee on the Rights of the child concerning Niger. URL: https://www.hrw.org/news/2017/10/30/submission-united-nations-committee-rights-child-concerning-niger#_ftn5<https://2009-2017.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm#wrapper>
18. Roger S. Triffterer C. Article 26: Exclusion of jurisdiction over persons under eighteen // in Otto Triffterer op. cit. p. 2353

19. Уряд створив координаційний штаб для захисту прав дітей в умовах воєнного стану. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-stvoriv-koordinacijnij-shtab-dlya-zahistu-prav-ditej-v-umovah-voyennogo-stanu>

20. «Руський мир» вбиває дітей в Україні. Інформаційне управління Верховної Ради України. URL: <https://suspilne.media/246616-ruskij-mir-zvilniv-ii-vid-majbutnogo-istorii-ditej-aki-zaginuli-pid-cas-vijni/>

21. Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики рекомендує Парламенту ухвалити нагальні законопроекти у сфері захисту прав дитини. Інформаційне управління Верховної Ради України. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/221599.html>

22. Європейська Комісія гарантує захист прав дітей-біженців з України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yevropejska-komisiya-garantuye-zahist-prav-ditej-bizhenciv-z-ukrayini>

23. Рада Європи визначила захист прав дітей у кризових ситуаціях своїм пріоритетом до 2027 року. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3451544-rada-evropi-viznacila-zahist-prav-ditej-u-krizovih-situaciah-svoim-prioritetom-do-2027-roku.html>

24. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402–III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>

25. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341–III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

26. Кадегроб Л. Конституційно-правовий статус дитини в Україні: поняття та особливості. *Вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Правознавство*. 2018. Т. 23. Вип. 1(32). С. 15–21.

27. Ригіна О. «Правовий статус дитини», «права дитини», «потреби дитини», «інтереси дитини»: загальнотеоретична характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 28–30. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2021/7.pdf. .

28. Крестовська Н. Конституційно-правовий статус дитини в Україні. *Правовий вимір конституційної, адміністративної та фінансової юрисдикції*

в умовах європейської парадигми України : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 17 листопада 2016 р. Одеса : МГУ, 2016. С. 31–34.

29. За місяць війни понад половина українських дітей стали переселенцями – ЮНІСЕФ. *Суспільне новини*. 2022. 24 березня. URL: <https://suspilne.media/221160-za-misac-vijni-ponad-polovina-ukrainskih-ditej-stali-pereselencami-unisef/>.

30. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII / *Верховна Рада України*. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 1. Ст. 1.

31. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми : Закон України від 26 січня 2016 р. № 936-VIII. *Верховна Рада України*. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 10. Ст. 99.

32. Про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та відповідальності за наслідки такого прийому : Директива Ради Європейського Союзу 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU01293?an=2>.

33. Чижев Д. Соціально-правовий захист прав дітей в умовах проведення АТО в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 96–101.

34. Купін А. Правове забезпечення прав і свобод вимушених переселенців в Україні. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2019. Вип. 4(44). С. 79–83.

35. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовтня 1993 р. № 3551-XII / *Верховна Рада України*. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 45. Ст. 425.

36. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

37. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24 лютого 2022 р. № 2102-IX. *Верховна Рада України. Голос України*. 2022. № 37.

38. Про соціальний захист дітей війни : Закон України від 18 листопада 2004 р. № 2195-IV. *Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 4. Ст. 94.

39. Конвенція про захист цивільного населення під час війни, 1949 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

40. Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї. Положення про закони і звичаї війни на суходолі, 1907. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

41. Злочини Росії проти українських дітей. URL : <https://ukrainer.net/zlochyny-proty-ditey/>

42. Римський статут міжнародного кримінального суду, 1998. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

43. Опольська Н. Права дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту в Україні. *Право*. 2015. Випуск 27. С. 278-283.

44. Скільки українських дітей незаконно вивезла Росія – дані Офісу омбудсмена. *ДОМ*. 2022. 26 травня. URL: <https://kanaldom.tv/uk/skilky-ukrayinskyh-ditej-nezakonno-vyvezla-rosiya-dani-ofisu-ombudsmana/>.

45. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 268 / Кабінет Міністрів України. *Урядовий кур'єр*. 2017. № 75.

46. Росіяни гвалтували та вбивали дітей під час агресії проти України, - посол США при ОБСЄ. URL: https://lb.ua/society/2022/07/16/523334_rosiyani_gvaltuvali_vbivali_ditey.html

47. Потіха О., Дубровська В. Українські діти війни. Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки: Збірник тез II Міжнародної наукової конференції, 21-22 квітня 2022 р. Упорядники: А.А. Криськов, В.В. Вишньовський та Н.В. Габрусєва. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2022. С. 54-56.

48. Ювенальні прокурори: через збройну агресію РФ в Україні загинули 198 дітей. URL: <https://www.gp.gov.ua/>

49. У Маріуполі загинули майже 5 тисяч людей, в облозі – 170 тисяч: оцінки влади. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/03/28/7335261/>

50. Заява МЗС України щодо загрози незаконного усиновлення українських дітей громадянами держави-агресора. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-zagrozi-nezakonnogo-usinovlennya-ukrayinskih-ditej-gromadyanami-derzhavi-agresora>

51. Заява МЗС України щодо незаконного вивезення українських дітей на територію Росії. URL: <https://mfa.gov.ua/news/zayava-mzs-ukrayini-shchodo-nezakonnogo-vivezennya-ukrayinskih-ditej-na-teritoriyu-rosiyi>

52. Розвідка: Росія планує в себе теракти для звинувачення України. URL: <https://www.dw.com/uk/rozvidka-rosiiski-spetssluzhbyplanuiutterakty-v-rf-dlia-zvynuvachennia-ukrainy/a-61442505>

53. Російські окупанти примусово вивезли з України вже понад 120 тис. дітей. URL: <https://zaxid.net/rosiyski-okupanti-primusovo-vivezli-z-ukrayini-vzhe-ponad-121-tisyach-u-ditey-n1540606>

54. Окупанти використовують дітей для розвідки позицій української армії. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/04/11/novyna/suspilstvo/okupanty-vykorystovuyut-ditej-rozvidky-pozyczij-ukrayinskoyi-armiyi-sbu>

55. Шість тяжких порушень щодо дітей під час війни. Як діти стали передовими мішенями у збройних конфліктах. URL: <https://www.unicef.org/stories/children-under-attack-six-grave-violations-against-children-times-war>

56. Опольська Н. Права дитини в Україні: монографія, 2-ге видання, перероблене та доповнене. URL: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/22618.pdf>

57. Уповноважений: станом на ранок 22 квітня з початку російського вторгнення в Україні загинуло 208 дітей, постраждало – 386. *Офіційний веб-сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*. URL: https://ombudsman.gov.ua/uk/news_details/stanom-na-ranok-22-kvitnya-z-pochatku-rosijskogo-vtorgnennya-v-ukrayini-zaginulo-208-ditej-postrazhdalo-386

58. Прес-реліз ЮНІСЕФ від 24.03.2022. *Офіційний сайт ЮНІСЕФ*. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/press-releases/more-half-ukraines-children-displaced-after-one-month-war>

59. Уповноважений: рівень жорстокості армії терористів та катів РФ не знає меж – зґвалтовані діти... від 08.04.2022. *Офіційний веб-сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини*. URL: https://ombudsman.gov.ua/uk/news_details/upovnovazhenij-rivenzhorstokosti-armiyi-teroristiv-ta-kativ-rf-ne-znaye-mezh-zgvaltovani-diti

60. Звернення О. Зеленської до учасників конференції щодо нової Стратегії прав дитини (2022-2027), що відбулася під егідою Ради Європи. Укрінформ із посиланням на пресслужбу глави держави. Офіційний сайт UKRINFORM. URL: <https://www.ukrinform.ua/amp/rubric-society/3452154-polovina-ukrainskih-ditej-stali-pereselencami-iz-sotnami-nemaє-zvazku-zelenska.html>

61. Про вчинення російською федерацією геноциду в Україні: постанова Верховної Ради України від 14.04.2022. № 2188-IX. *База даних «Законодавство України»*. ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2188-20#Text>

62. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо реінтеграції та відновлення прав дитини: проєкт Закону України від 30.03.2022. № 7231. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1250454>

63. Деякі питання Національної соціальної сервісної служби України: постанова КМУ від 26.08.2020 № 783. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2020-п>

64. Яцько О. Усиновлення дітей під час воєнного стану (27.06.2022). URL: <https://korostenska-rda.gov.ua/news/1656311540/>

65. Усиновлення та тимчасове влаштування дитини в умовах воєнного стану (19.03.2022). URL: <https://everlegal.ua/usynovlennya-ta-tymchasove-vlashtuvannya-dytyny-v-umovakh-voennogo-stanu>

66. Міждержавне усиновлення в умовах воєнного стану – роз’яснення Мінсоцполітики. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mizhderzhavne-usynovlennya-v-umovah-voennogo-stanu-rozysnennya-minsocpolitiki>

67. В Україні тимчасово спростили процедуру оформлення опіки над дітьми, які залишились без батьків (публікація від 23.03.2022). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3437884-v-ukraini-timcasovo-sprostili-proceduru-oformlenna-opiki-nad-ditmi-aki-zalisilis-bez-batkiv.html>

68. Захист прав дітей у збройних конфліктах: політика і практика ЄС. Українське право, 2017. URL: <http://ukrainepravo.com>

69. Загальна декларація прав людини, 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

70. Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї : Положення про закони і звичаї війни на суходолі, 1907. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

71. Швець Я., Соколова І. Порушення прав дітей під час війни Російською Федерацією. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2022. № 71 URL : <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/262897>

72. Заворотько І., Антон Кориневич А., Короткий Т. Діти під російським прицілом URL : <https://zn.ua/ukr/LAW/diti-pid-rosijskim-pritsilom.html>

73. Інформація щодо забезпечення прав дітей в умовах війни URL : <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-shodo-zabezpechennya-prav-ditej-v-umov/>

74. Методичні рекомендації щодо проведення моніторингу додержання прав дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів URL : <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/prava-dytyny-so-postrazhdala-vid-voyen.pdf>

75. Резолюція 2143. принятая Советом Безопасности Организации Объединенных Наций на его 7129-м заседании (2014). URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU14026.html

76. Заключні спостереження щодо доповідей, поданих державами-учасницями відповідно до Статті 8 Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (CRC/C/OPAC/UKR/1) та письмових відповідей на перелік його запитань (CRC/C/OPAC/UKR/Q/1/Add.1) (2011).

77. Лесько Н.В. Проблеми захисту дітей від насильства під час воєнних дій та збройних конфліктів. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2017. № 46. С.161-164.

78. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми : Закон України від 26 січня 2016 р. № 936–VIII. Відомості Верховної Ради. 2016. № 10. Ст. 99.

79. Trafficking in Persons Report (june, 2016) URL : www.state.gov/j/tip.

80. The Paris Principles. The principles and guidelines on children associated with armed forces or armed groups URL : https://childrenandarmedconflict.un.org/publications/ParisPrinciples_EN.pdf.

81. Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах : Закон України від 23 червня 2004 р. № 1845–IV URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_795.

82. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341–III URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

83. Державна доповідь про становище дітей в Україні : Реалізація конвенції ООН про права дитини в Україні: досягнення, проблеми, перспективи (за період 2009–2016 рр.) URL : <http://www.msp.gov.ua/timeline/Konvenciya-OON-z-prav-ditini.html>.

84. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 866. База даних «Законодавство України» / ВР України: офіційний вебпортал. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#n15>

85. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо цифровізації процесів влаштування дітей у сімейні форми виховання : постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2022 р. № 636. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/636-2022-%D0%BF#Tex>

86. Яніцька І. А. Встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування, в умовах воєнного стану. URL : <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/20309/%D0%AF%D0%BD%D1%96%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%86.%20%D0%90.%20%D0%92%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BE%D0%BF%D1%96%D0%BA%D0%B8%20%D1%82%D0%B0%20%D0%BF%D1%96%D0%BA%D0%BB%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BD%D0%B0%D0%B4%20%D0%B4%D1%96%D1%82%D1%8C%D0%BC%D0%B8-%D1%81%D0%B8%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%B8....pdf?sequence=1&isAllowed=y>

